

Samenwerken aan natuur in Olde Maten en Veerslootlanden

**Beheer en Onderhoudsplan voor
ANV Horst en Maten
Staatsbosbeheer
Provincie Overijssel**

Samenwerken aan natuur in Olde Maten en Veerslootlanden

Beheer en Onderhoudsplan voor ANV Horst en Maten Staatsbosbeheer Provincie Overijssel

Dit Beheer en Onderhoudsplan is geschreven door en op verzoek van de Provincie Overijssel, de Agrarische Natuurvereniging Horst en Maten en Staatsbosbeheer om beheer en onderhoud voor de toekomst af te spreken van het gebied Olde Maten en Veerslootlanden.

Auteurs

Wim Dijkman (CLM Onderzoek en Advies BV)

Reinoud Haaijer (van Heijst & partners)

Goffe Venema (van Heijst & partners)

Annette den Hollander (CLM Onderzoek en Advies BV)

Elisa de Lijster (CLM Onderzoek en Advies BV)

Melvin Stolwijk (Stolwijkagro)

ANV Horst en Maten: Albert Corporaal, Wout van Dalfsen, Ben van den Brandhof, Berend Jan Kronenberg, Henri Kuiper, Klaas Binnendijk, Christiaan van Dalfsen en Peter van den Brandhof.

Staatsbosbeheer: Hennie Olthof.

Provincie Overijssel: Harke Dijksterhuis, Theo de Kogel en Mieke Groot.

Contact

Christiaan van Dalfsen, c.vandalfsen@anvhorstenmaten.nl

Hennie Olthof, h.olthof@staatsbosbeheer.nl

Wim Dijkman, wdijkman@clm.nl

Inhoud

Inhoud.....	
Samenvatting	
1 Samenwerken in de natuur in Olde Maten / Veerslootlanden.....	1
1.1 Een uniek initiatief	1
1.2 Beheer en onderhoudsplan	2
1.3 Vervolgproces.....	2
2 Natuurdoelen: ontwikkeling in beheer in de tijd	3
2.1 Natuur in een cultuurlandschap.....	3
2.2 Doelen voor natuur en landschap	4
2.3 Beheertypen.....	6
2.4 Conclusies natuurdoelen en beheer	8
3 Gebruik van natuur	11
3.1 Producten uit de natuur: per beheertype gedifferentieerd	11
3.2 Draaien aan de mestknop	14
3.3 Opties om exploitaties te versterken (innovaties)	15
3.4 Dynamiek in producten en opbrengsten over de tijd	15
3.5 Bedrijfsspecialisatie	16
3.6 Conclusies over perspectieven voor gebruik natuur	16
4 Financieringsstromen	19
4.1 Provincie -> Gebied: Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL)	19
4.2 Sturen op beheerkosten door de provincie	19
4.3 Kosten en baten beheer op gebiedsniveau	21
4.4 Financieel beheer op gebiedsniveau	25
4.5 Conclusies Financiën.....	26
5 Organisatie en Contractvorming	27
5.1 Overwegingen	27
5.2 Ingebruikgevingsvormen: theorie.....	28
5.3 Aanbesteding en staatssteun	28
5.4 Het groeimodel.....	32
5.5 Toelichting tussenfase	37
5.6 Toelichting eindfase.....	37
5.7 Conclusies.....	38
6 Kwaliteitszorg: voorwaarden scheppen.....	39
6.1 Water	39
6.2 Bodem	40
6.3 Ruimtelijke samenhang.....	41
6.4 Beheer	41
6.5 Organisatie en Samenwerking.....	42
7 Beleven en leren	45
7.1 Recreatie	45
7.2 Beleving	45
7.3 Educatie	46
7.4 Benutting economische waarde.....	46
8 Uitvoeringsagenda	49
8.1 Uitvoering Beheer en Onderhoudsplan en Uitvoering	49
8.2 Korte termijn: nu starten	49
Bronnen.....	51

Bijlage 1 Natuurbeheertypen	51
--	-----------

Samenvatting

Natuurontwikkeling Olde Maten / Veerslootlanden

Het gebied de Olde Maten / Veerslootlanden is landschappelijk uniek door het slagenkarakter van de Olde Maten. De natuurwaarden in het gebied liggen in het bijzonder op de plaatsen waar schoon kwelwater aan de oppervlakte komt in de Veerslootlanden. Daar hebben zich blauwgraslanden ontwikkeld. Daarnaast komen in de boksloten van het slagenlandschap meerdere verlandingsstadia voor waarin zich belangrijke natuurwaarden ontwikkelen. Boksloten zijn nu brede sloten in het veengebied die ooit zijn gegraven voor de turfwinning, een soort half ontwikkelde petgaten. Het omliggende agrarische gebied is een van de sterkste weidevogelgebieden van Overijssel met een unieke populatie wulpen.

In de landinrichting Rouveen is door grondruil en grond uit productie te nemen het natuurgebied uitgebreid naar 1000 ha., zodat het voldoende robuust wordt om de beoogde natuurdoelen, w.o. enkele Natura 2000 doelen, te realiseren. De inrichting wordt eind 2013 afgerond. Het waterbeheer in de Olde Maten volgt dan het natuurlijk peil en in de Veerslootlanden wordt het waterbeheer ook aangepast. Vanaf dat moment kunnen de natuurwaarden zich beter ontwikkelen.

Thuis in de streek

Aan het beheer van grote delen van het gebied nemen nu een kleine 100 agrariërs deel die percelen pachten van Staatsbosbeheer. Staatsbosbeheer heeft in 2008 besloten om in de toekomst de boeren en andere bewoners in het gebied meer verantwoordelijkheid te geven in het beheer. De ANV Horst en Maten is daarvoor een van de meest logische partners. In eerste instantie ging de gedachte uit naar het overdragen van de verpachtingstaken en alles wat daarbij hoort aan de Agrarische Natuurvereniging. Gaandeweg is het beeld ontstaan dat de ANV integrale beheerverantwoordelijkheid neemt voor grote delen van het gebied omdat bijvoorbeeld een boksloot en het naastgelegen grasland direct met elkaar verbonden zijn.

Ondernemers willen deze verantwoordelijkheid voor het beheer graag op zich nemen omdat zij – mede door de geschiedenis – zich betrokken voelen bij het gebied. Zij willen het graag goed beheren. Zij kunnen de zeggenschap over gebruik en beheer versterken. Enkelen zijn ervan afhankelijk voor hun bedrijfsontwikkeling. De ANV ziet het als een uitdaging om het beheer als collectief te gaan ondernemen. Zij ziet het als een mogelijkheid om te ondernemen met gebiedsbeheer, waarbij ze niet alleen het beheer uitvoert maar ook de diensten die het landschap levert in waarde weet om te zetten, zoals bijvoorbeeld groene energie of CO₂ vastlegging.

Beheer en Onderhoudsplan

Deze unieke en vergaande samenwerking tussen Staatsbosbeheer en de Agrarische Natuurvereniging wordt mede mogelijk gemaakt door de provincie Overijssel. Deze leidt de natuurontwikkeling en regisseert de middelen voor het beheer via het Natuurbeheerplan en de Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL). Om de operationele samenwerking tussen Staatsbosbeheer en ANV concreter in te vullen hebben de drie partijen dit Beheer en Onderhoudsplan opgesteld. Dit Beheer en Onderhoudsplan beschrijft de beheertypen, de wijze waarop het beheer kan worden ingepast in de bedrijfsvoering, de financiering van het beheer en de wijze waarop de samenwerking kan worden georganiseerd en in contracten vastgelegd. Het sluit af met een concrete werkagenda voor 2012 en 2013 zodat kan worden begonnen met het verpachten van delen van het gebied door de ANV.

Beheertypen

Beheertypen is een typering uit de subsidieregeling voor Natuur en Landschap. Het benoemt onderdelen in natuurgebieden, die een specifieke natuurkwaliteit vertegenwoordigen en een samenhangend pakket van beheermaatregelen vragen. Per beheertype is een beheervergoeding vastgesteld. De kwaliteit van de natuur in dit gebied zit vooral op de lijnen in het landschap: de grenzen tussen beheertypen zoals de overgang van de boksloten naar het grasland. Deze lijnen vragen intensief beheer, te meer daar de komende jaren van veel boksloten de houtsingels

worden verwijderd. Daardoor is de beheertypenkaart een mozaïek van beheertypen geworden om het patroon van de verschillende natuureenheden recht te doen en goede beheerafspraken te kunnen maken.

Afgesproken is:

- De beheertypenkaart wordt door de provincie vastgesteld na overleg met Staatsbosbeheer én de ANV. De kaart is voor 95% vastgesteld. Op enkele onderdelen zijn nog vragen.
- Per beheertype is een overzicht vastgesteld van de beheervoorwaarden. Die zijn leidend bij de op te stellen pachtcontracten. Daarin kunnen eventuele data over bemesting en maai-tijdstip worden ingevuld afhankelijk van het betreffende perceel (maatwerk).
- De ANV neemt vanaf 1 januari 2013 die gronden in beheer – o.a. door verpachting aan agrariërs – die het beheertype kruiden- en faunarijk grasland (N 12.02) en het vochtig wei-devogelgrasland (N 13.01) hebben gekregen en waar geen inrichtingsmaatregelen zijn gepland. Daarnaast worden aanliggende (bok)sloten en houtsingels in beheer genomen.
- Gaandeweg de samenwerking tussen Staatsbosbeheer en de ANV tussen nu en 2020 wordt besloten of, en zo ja wanneer en onder welke voorwaarden de ANV alle beheertypen gaat beheren, hetzij door verpachting, hetzij door de regie van het beheerwerk door derden te voeren.

Inpassing in de bedrijfsvoering

De inpassing van het beheer in de bedrijfsvoering is in ontwikkeling. Afval – ook in het natuur-beheer – wordt steeds meer gezien en gebruikt als grondstof om kringlopen te sluiten en dus grondstoffen benutten. Natuurgras van het merendeel van het gebied (alle N 12.02 en N 13.01 graslanden) kan goed worden opgenomen in het veerantsoen van de melkveehouderij. Voor andere producten (slootmaaisel, bagger, houtsnippers, riet, maaisel van blauwgraslanden, e.d.) ontwikkelen de ondernemers bestemmingen. Sommige producten kunnen als strooisel worden ingezet in de stallen.

Een bijzondere vermelding behoeft *mest*. De kosten en opbrengsten van het beheer worden beïnvloed door mogelijkheden voor bemesting van de natuurgraslanden (verhoging van productie en mestplaatsingsruimte). Als er al mest nodig is voor de beheertypen, dan is dat ruige mest. Die is onvoldoende voorhanden in dit gebied, zoals overigens overal elders in het natuurbeheer. Afgesproken is dat:

- De ANV spant zich in om zo veel mogelijk ruige mest in het gebied te houden. Nu gaat er – mede dankzij de mestwetgeving – nog ruige mest het gebied uit.
- De ANV zoekt naar mogelijkheden voor volwaardige alternatieven voor ruige mest. Dat kan bijvoorbeeld het composteren van de dikke fractie van drijfmest zijn met slootmaaisel of andere producten.
- Eventuele experimenten met drijfmest in overleg met de provincie zodat realisatie met SNL mogelijk is.

Financiering van het beheer

De basis voor de financiering van het beheer is de Subsidieregeling Natuur en Landschap en het daarbij behorende Natuurbeheerplan, waarin de beheertypen zijn vastgelegd. De beheertypen-kaart is een samenstel van beheertypen die enerzijds al zijn gerealiseerd en anderzijds waarvoor binnen de komende zes jaar de realisatie wordt verwacht. Daarop wordt de SNL toekenning gebaseerd. Bij overeenkomstige uitvoering is vanaf 2020 is een eventuele nieuwe verdeling mogelijk.

De wijze waarop kan worden gestuurd in de beheermiddelen, is het schuiven met de beheertypen. Het totale beheer wordt begroot op ruim € 380.000,- per jaar. Het grootste aandeel zijn de drie graslandbeheertypen: N 12.02 Kruiden- en faunarijk grasland (25%), N 13.01 Vochtig wei-devogelgrasland (25%) en N 10.01 het Nat Schraalland (20%). Verschuiving van de relatieve oppervlakte per beheertype heeft effect op het totale kostenniveau. Een eerste beheerperiode van zes jaar na inrichting moet uitwijzen of de potenties goed zijn ingeschat. Aan de hand van de doelrealisatie na zes jaar wordt besloten eventueel de relatieve oppervlaktes van beheertypen te wijzigen. Voor de twee – in oppervlak – belangrijkste beheertypen is een business case gemaakt waarin alle kosten en baten kunnen zijn opgenomen voor het beheer. Dit is mede een

basis om transparant met elkaar in gesprek te gaan over de beoogde pachtprijs voor een perceel.

Afgesproken is dat:

- De aan het B&O plan gehechte beheertypenkaart van dit gebied de basis is voor de SNL aanvraag.
- De SNL middelen worden aangevraagd door Staatsbosbeheer en komen integraal beschikbaar voor de ANV voor die delen die de ANV in beheer heeft.
- Er is sprake van een nader te bepalen eigenaarsvergoeding (pacht) aan Staatsbosbeheer voor de grond die Staatsbosbeheer inbrengt. Daarnaast komt via Staatsbosbeheer SNL subsidie binnen. De SNL subsidie en de pachtinkomsten komen beschikbaar om alle kosten te dekken die alle kosten die samenhangen met het beheer. De ANV Horst en Maten kan met haar beschikbare middelen naar behoefte schuiven binnen de beheertypen. De ANV kan met bemestingsvoorschriften schuiven binnen de randvoorwaarden van SNL en in overleg met Staatsbosbeheer.
- Door deze financiële afspraken kan er jaarlijks een saldo (+/-) ontstaan. Het streven is om dat positief uit te laten vallen. Staatsbosbeheer en de ANV maken afspraken over de wijze waarop partijen met een dergelijk saldo omgaan. De inzet daarbij is om middelen te reserveren voor langcyclisch onderhoud, investeringen en innovaties binnen de reservaatgrenzen. Ook worden afspraken gemaakt over derde geldstromen als sponsoring en projectgelden die samenhangen met het beheer en de naam van het Staphorsterveld.
- Het beheer over de verworven middelen uit beheer en andere inkomsten berust bij de ANV Horst en Maten.
- De organisatiekosten vormen een onlosmakelijk deel van de totale beheerkosten en worden betaald uit het totaal van beschikbare middelen.

De organisatie en contractvorming moeten Staatsbosbeheer en de ANV onderling regelen. Er is afgesproken om te werken met een groeimodel, zodat gaandeweg meer bevoegdheden als vanzelfsprekend worden overgedragen.

Verpachten een aanbesteden

Het beheer van de gronden vindt grotendeels plaats door verpachting van gronden aan ondernemers. De verantwoordelijkheid voor die verpachting komt te liggen bij de ANV: opstellen van pachtvoorwaarden, selectie van pachters, controle en sanctionering. De formele uitgifte blijft voorsnog lopen via Staatsbosbeheer die een vergoeding voor de inbreng van grond vraagt. Dit heet de by-pass constructie. De pachtvorm is geliberaliseerde pacht, die vanaf 2014 voor een (SNL) periode van 6 jaar kan worden aangegaan. Aan het eind van die periode ligt een evaluatie voor de hand.

Voor de selectie van pachters worden openbare criteria gehanteerd op te stellen door de ANV. De prijs is een van die criteria, maar ook *betrokkenheid bij het gebied* kan er zo eentje zijn. Waar het om nieuwe pachtafspraken gaat wordt een open inschrijving gehouden.

Alle werkzaamheden die moeten worden verricht door de ANV zijn in principe onderwerp van aanbesteding. De prijsafspraken worden zorgvuldig verantwoord op basis van normstellingen e.d. om elke oneigenlijk vorm van staatssteun te voorkomen.

Samenwerkingsovereenkomst Staatsbosbeheer en Horst en Maten.

De samenwerking tussen Staatsbosbeheer en Horst en Maten wordt vastgelegd in een privaatrechtelijke overeenkomst tussen beide partijen. Het beheer en onderhoudsplan vormt de basis van de overeenkomst. In deze overeenkomst met een looptijd van 7 jaar, (aanloopjaar en een SNL periode van 6 jaar) worden afspraken gemaakt over allerlei zaken die het beheer betreffen. O.a.:

- ontwikkeling op basis van het groeimodel;
- verdeling van taken;
- financieel administratieve koppeling tussen Staatsbosbeheer en ANV Horst en Maten;
- financieel verkeer;
- opdrachtverstrekking pacht en beheer;
- regeling pachtzaken waaronder selectieprotocol en controle- en sanctioneringsprotocol;

- evaluatie;
- besluitvorming;
- omgaan met geschillen.

Op basis van deze privaatrechtelijke overeenkomst worden door Staatsbosbeheer opdrachten verstrekt aan Horst en Maten. Deze opdrachten kunnen een looptijd hebben gelijk aan de privaatrechtelijke overeenkomst of korter.

Samenwerken door te doen

In de maanden januari – april 2012 hebben het voltallige bestuur van de ANV met hun ondersteuners intensief samengewerkt met de terreinbeheerder van Staatsbosbeheer en de verantwoordelijke personen binnen de Provincie Overijssel. In die samenwerking is het Beheer en Onderhoudsplan opgesteld dat door de partijen individueel goed is ontvangen, ook al moeten in de loop van de tijd nog veel zaken hun beslag krijgen. Gelet op het enthousiasme dat is ontstaan voor de samenwerking, is besloten om zo snel mogelijk operationeel aan de slag te gaan en wel in 2012 al. Dan wordt de ANV verantwoordelijk voor de verpachting van de gronden die niet worden (her)ingericht. Daarvoor voert de ANV vanaf 2012 de volgende werkzaamheden uit:

- In samenwerking met Staatsbosbeheer waarden van de percelen met het type N 12.02 om tot een gedifferentieerde prijs voor deze percelen te komen.
- Opstellen van pachtcontracten voor 2013, waarbij zij zich baseren op de bestaande contracten.
- Ontwikkelen van een controle en sanctioneringsprotocol.
- Ontwikkelen van werkplan voor 2013.

Vanaf 2013 gaat dan de verpachting van deze gronden plaatsvinden onder regie van de ANV. Staatsbosbeheer blijft vooralsnog administratief de verpachting regelen en zet ook de formele handtekening, maar handelt uitsluitend na tussenkomst van de ANV. Dit heet voorlopig de by-pass constructie.

1 Samenwerken in de natuur in Olde Maten / Veerslootlanden

1.1 Een uniek initiatief

Het gebied de Olde Maten en Veerslootlanden in noordwest Overijssel is een natuurgebied in ontwikkeling. Het is onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur en een belangrijk deel ervan is aangewezen als Natura 2000 gebied.

De Olde Maten is een slagenlandschap waarin smalle, lange graslandpercelen worden afgewisseld met elzenhagen. De aangrenzende Veerslootlanden zijn graslanden waar een – nog te versterken – kern van blauwgrasland ligt. De Natura 2000 doelen concentreren zich op de watergangen in beide gebieden, de overgangen van water naar land en de blauwgraslanden.

Het gebied is grotendeels eigendom van Staatsbosbeheer, die in het beheer samenwerkt met ca. 130 pachters, veelal agrariërs.

Veel van deze pachters zijn voormalige eigenaren van de gronden. Samenwerken met agrariërs in het natuurbeheer in oude cultuurlandschappen is bijna vanzelfsprekend: de natuur is ontstaan door voormalig agrarisch gebruik en de belangrijkste beheeropgave in relatie tot de natuurdoelen, is het voormalige gebruik continueren voor zover mogelijk. Zo wordt 80% van de natuurgraslanden in Nederland in gebruik gegeven aan agrariërs (LTO en LNV, 2009).

Agrariërs en Staatsbosbeheer zoeken naar nieuwe vormen van samenwerking (zie ook Green Deal Producerend Landschap)¹. Agrariërs willen graag meer langjarige zekerheid over gebruik van natuurgronden zodat zij er in hun bedrijfsvoering beter rekening mee kunnen houden. Bovendien vragen zij om een voorkeursrecht voor de toewijzing van gronden aan boeren in de directe omgeving van de natuurgebieden om meer zeggenschap over het 'eigen' gebied te kunnen houden. Het belang van Staatsbosbeheer in deze vormen van samenwerking is dat de kwaliteit van het beheer wordt gewaarborgd, waar mogelijk versterkt en dat de uitvoering efficiënter gebeurt. Daarvoor ontwikkelt Staatsbosbeheer twee strategieën: (a) zaken doen met ondernemers die zich specialiseren in natuurbeheer en (b) het beheer organiseren via collectieven van ondernemers, bijvoorbeeld Agrarische Natuur Verenigingen.

Voor het gebied de Olde Maten en Veerslootlanden is Staatsbosbeheer in 2008 gestart met een initiatief om deze gronden in gebruik te gaan geven via een collectief: de ANV. Dat was een van de aanleidingen om in 2009 de Agrarische Natuurvereniging Horst en Maten op te richten. De provincie Overijssel heeft in het collegeakkoord² uitgesproken meer aandacht te geven aan agrarisch en particulier natuurbeheer. De drie partijen hebben gezamenlijk besloten om te onderzoeken hoe het beheer van dit gebied in de toekomst in handen kan worden gegeven van de ANV Horst en Maten. Dit kan mogelijk via een overeenkomst met Staatsbosbeheer of via aanbesteding door Staatsbosbeheer. De provincie draagt bij door een beheerbijdragen via de Subsidieregeling Natuur en Landschap.

Specifieke achtergronden voor deze samenwerking zijn:

- De ondernemers in dit gebied willen zeggenschap hebben en houden over dit gebied en het beheer van de natuur, mede door verbondenheid vanuit de historie.
- Voor Staatsbosbeheer is het een experiment om te onderzoeken of en hoe de kwaliteit van het beheer kan worden geborgd door de uitvoering over te dragen op bedrijven en bewoners in de streek en als Staatsbosbeheer meer op afstand te sturen.
- De provincie is geïnteresseerd in versterking van particulier beheer en in alternatieven die leiden tot verschillende beheerbudgetten, om een afweging te kunnen maken tussen kosten en natuurdoelen.

¹ http://ondernemendgroen.nl/news/item/green_deal_producerende_landschap/221

² <http://www.overijssel.nl/actueel/nieuws/@157507/presentatie/>

Langdurige samenwerkingen tussen terreinbeheerders en agrariërs bestaat op verschillende plaatsen in Nederland en ontwikkelt zich. Overdracht van het operationele beheer aan *collectieven van agrariërs* komt op beperkte schaal voor, zoals de samenwerking tussen Natuurmonumenten en de ANV De Parmey op de kadelanden van Bodegraven, de samenwerking tussen het Kollumer Grien en Staatsbosbeheer in Friesland en andere. Dit zijn vooral overeenkomsten tussen een ANV en terreinbeheerders voor weidevogeldoelstellingen. Een beoogde structurele samenwerking tussen Staatsbosbeheer en de ANV Horst en Maten voor een gebied van 1000 hectare met een veelheid aan doelen en beheertypen in een Natura 2000 gebied is uniek en binnen en buiten de provincie Overijssel wordt dit initiatief met belangstelling gevolgd.

1.2 Beheer en onderhoudsplan

Er is sprake van een drietal transities in gebruik en beheer van Olde Maten en Veerslootlanden. In de eerste plaats is dat de samenwerking tussen de ANV Horst en Maten en Staatsbosbeheer over de verantwoordelijkheid van de ANV voor het operationele beheer van het gebied.

In de tweede plaats verandert in 2013 de inrichting van het gebied naar de eindsituatie zoals gewenst vanuit het oogpunt van de natuurdoelen. De bestemming gaat veranderen evenals het waterbeheer. Dat heeft consequenties voor beheerbaarheid van de graslanden, maar ook voor derogatie mogelijkheden en de mestwetgeving.

In de derde plaats wordt het beheer vanaf 2014 gefinancierd vanuit de Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL). Staatsbosbeheer zal daarvoor een aanvraag indienen bij de provincie Overijssel, op basis van de beheertypenkaart die op dit moment nog in ontwikkeling is.

De ANV Horst en Maten ziet voor haar een ruime taak weggelegd in de toekomst van het hele gebied, wat meer omvat dan alleen beheer en gebruik van het gebied dat in dit B&O-plan aan de orde is. De ANV wil de ecosysteemdiensten van het gehele gebied tot ontwikkeling laten komen waaronder Groene Energie.

Het Beheer- en Onderhoudsplan vormt de basis voor een overeenkomst waarin afspraken over het beheer en onderhoud van de Olde Maten en Veerslootlanden worden vastgelegd tussen de samenwerkende partijen. Deze afspraken gaan specifiek over:

- De te realiseren doelen na de inrichting.
- De voorwaarden waaronder gronden in beheer worden gegeven door Staatsbosbeheer aan de Agrarische Natuurvereniging.
- De rol van de Agrarische Natuurvereniging bij de verpachting van gronden aan de pachters.
- De organisatie van de samenwerking. Daarin zijn opgenomen de taakverdeling en verantwoordelijkheidslijnen ter ondersteuning van de verschillende contracttypen.
- Financiën: welke kosten en opbrengsten brengt het gebruik en beheer met zich mee en welke bijdragen levert iedereen hieraan.
- Kwaliteit: wat zijn de kwaliteitscriteria, hoe worden die gemonitord, door wie, etc.?

Dit beheer en onderhoudsplan is opgesteld in het voorjaar van 2012 door de samenwerkende partners. Zij hebben in een intensief proces van samenwerking zich verdiept in elkaars handelingsperspectief: wat zijn de natuurdoelen, welke zijn de Natura 2000 doelen, wat verandert er door de inrichting, welke betekenis heeft beheer en gebruik voor de bedrijfsvoering, waar kan en wil iedereen verantwoordelijk voor zijn, wat zijn kosten en opbrengsten, wat kan iedereen hieraan bijdragen, etc.

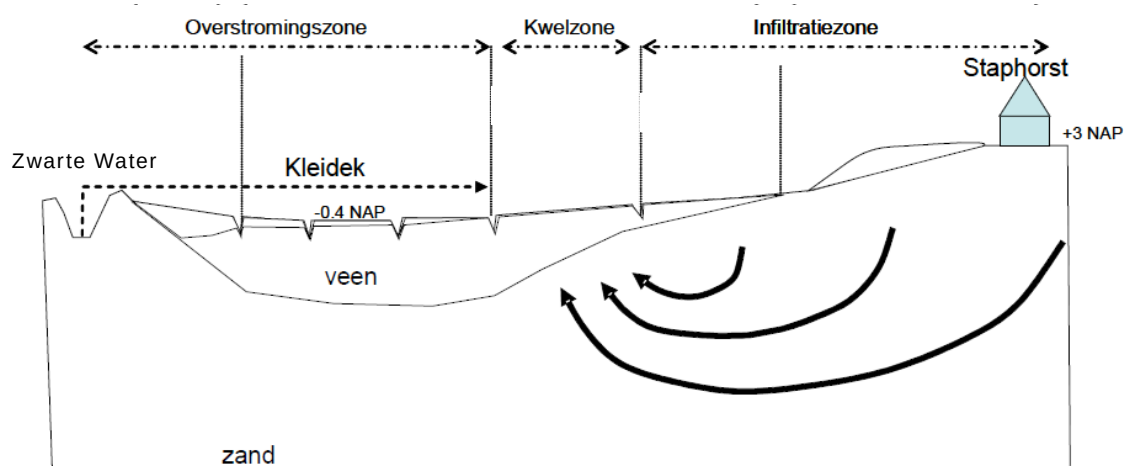
1.3 Vervolgproces

Dit Beheer en Onderhoudsplan is de start van een experimentele samenwerking die een eerste fase kent tot en met 31 december 2019. Op basis van de afspraken uit dit plan bereidt de ANV zich in 2012 voor op de eerste (ver)pachting van gronden per 01-01-2013. De fasering waarin de samenwerking vorm krijgt is beschreven in hoofdstuk 5. Dit Beheer en Onderhoudsplan wordt dit jaar bestuurlijk vastgesteld en er wordt een bestuurlijk convenant aan verbonden. Het Beheer en Onderhoudsplan is het referentiekader waarmee Staatsbosbeheer, Provincie Overijssel en ANV de komende jaren gaan werken. Door jaarlijkse (goed gedocumenteerde) evaluaties, wordt het Beheer en Onderhoudsplan actueel gehouden en bijgesteld tot 2020.

2 Natuurdoelen: ontwikkeling in beheer in de tijd

2.1 Natuur in een cultuurlandschap

Het gebied De Olde Maten en Veerslootlanden is een oud cultuurlandschap ontstaan op de overgang van het rivierlandschap van de IJsseldelta in het westen (Zwarte Water) en het pleistocene zand in het Oosten. Aan de westkant is het veen bedekt met een kleilaag die in dikte afneemt met de afstand van de rivier en aan de oostkant wordt de veenlaag dunner met de hoogte in het landschap. Waar podzolizatie in de zandondergrond achterwege is gebleven kwelt schoon en oud grondwater omhoog (Veerslootlanden), waardoor blauwgraslanden zijn ontstaan in het blijvend natte veen.

De ontginning van het landschap is ontstaan vanuit het Zwarte Water, waarbij mogelijk de bebouwingslinten opgeschoven naar het Oosten als gevolg van het natter worden van het land. De Oost-West gerichte percelen van de Olde Maten zijn regelmatig Oost-West opgedeeld door de vererving van gronden bij meerdere opvolgers op het bedrijf. Op deze wijze werden de natte en drogere delen eerlijk verdeeld. In het gebied heeft op bescheiden schaal vererving plaatsgevonden. Veel van de relatief smalle en ondiepe petgaten die ontstonden zijn inmiddels begeleid door bossingels voor afrastering en geriefhout en de sloten zijn dichtgegroeid. Deze sloten worden *boksloten* genoemd naar het vaartuig (een *bok*) dat er doorheen moest om de turven af te voeren. De ribben, c.q. legakkers zijn relatief breed en vormen nu de graslanden tussen de sloten. Intensievere ontvening hebben Provinciale Staten van Provincie Overijssel in 1823 verboden na de stormramp waardoor De Wieden ontstonden.

De Veerslootlanden waren door het kwelwater alleen in de zomers te gebruiken voor hooilanden, waar veelal wel van werd geoogst zonder er mest op terug te brengen. Daardoor ontstonden soortenrijke natte schraallanden en deze konden pas productiever worden toen de waterhuishouding ten behoeve van de landbouw werd verbeterd.

Het landbouwgebied ten Oosten, Noorden en Zuiden van de Olde Maten is rijk aan weidevogels. De ruilverkaveling Rouveen heeft behalve de structuurversterking van de landbouw ook tot doel om de natuurwaarden in het gebied van de Olde Maten en Veerslootlanden te versterken. Daarvoor is het gebied opgenomen in de Ecologische Hoofd Structuur en het grootste deel is eveneens aangewezen als Natura 2000 gebied.

2.2 Doelen voor natuur en landschap

De doelen voor natuur en landschap zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De ambitie in dit gebied is om bloemrijke graslanden en nat schraalland (blauwgrasland) tot ontwikkeling te brengen met bloemrijke sloten en slootkanten. Deze worden afgewisseld met open water, moeras en overjarig rietland en – ruigte. Hierdoor wordt het veenlandschap met schraalland en verlandingsvegetaties – onder andere in de boksloten – versterkt. Maar ook landschappelijk heeft het gebied belangrijke natuurwaarden door perceelsvormen en lijnen in het landschap. De bossingels langs en in de – voormalige – boksloten zijn belangrijk voor vleermuizen, vogels en insecten. Het zuidelijk deel van Olde Maten en van de Veerslootlanden zal gaan functioneren als weidevogelgebied voor onder andere wulp en grutto, waarvan met name de wulp veelvuldig voorkomt in het aangrenzende agrarische gebied.

Om deze doelen te versterken wordt een specifiek beheer en gebruik ontwikkeld, die de dynamiek versterkt die dit landschap kenmerkt. Zo wordt een belangrijk deel van de oorspronkelijke boksloten op oorspronkelijke diepte gebracht en dus de bossingels verwijderd. In de Veerslootlanden ontstaat een mozaïek van blauwgraslanden en vochtige weidevogelgraslanden. Belangrijke natuurwaarden worden gevonden in de watergebonden milieus: de sloten, slootkanten en wateren en de nattere natuurtypen. Het zijn ook deze typen waarbinnen de Natura 2000 doelen worden gerealiseerd. In tabel 2.1 zijn deze Natura 2000 doelen opgenomen.

Tabel 2.1 Natura 2000 doelen voor Olde Maten / Veerslootlanden.

Habitat typen		Opgave	Beheertype SNL
H 3150	Meren met Krabbenscheer en Fonteinkruiden	Oppervlakte en kwaliteit handhaven	N 04.02 Zoete Plas
H 6410	Blauwgraslanden	Oppervlakte handhaven en kwaliteit verbeteren	N 10.01 Nat Schraalland
H 7140B	Overgangs- en trilvenen (veenmosrietlanden)	Oppervlakte vergroten en kwaliteit verbeteren	N 06.02 Trilveen en N 06.01 Veenmosrietland

Daarnaast zijn enkele Habitatrichtlijn soorten benoemd waarvan binnen deze habitat typen de verspreiding, omvang en kwaliteit van het leefgebied moet worden behouden. Het gaat om de bittervoorn, de grote en kleine modderkruiper en de platte schijfhoren.

Deze natuurdoelen worden gerealiseerd door de inrichting en onderhoud van specifieke elementen in dit cultuurlandschap. Deze gaan samen met een – binnen grenzen - natuurlijke peilbeheer in De Olde Maten: 's winters natter en in de zomer het peil laten uitzakken. Voor de Veerslootlanden wordt een vast peil aangehouden: hele jaar door constant. Om hier de blauwgraslanden te kunnen vestigen onder vochtige omstandigheden, worden delen van het gebied afgeplagd.

2.2.1 Natte As

De centrale Natte As verbindt de Kloosterzielstreng met de Weerribben en Wieden. Hij valt gedeeltelijk samen met de loop van de Oude Maatsloot die via de Stadswijk aantakt op het Meppelerdiep. Deze watergangen wordt heringericht met natuurvriendelijke oevers en langs de Oude Maatsloot worden aan weerszijden dwars op, en parallel aan de watergang moerasblokken aangelegd. De moerasblokken die loodrecht op de Olde Maatsloot komen te staan zijn verbrede en verdiepte boksloten, die overgaan in de open te leggen boksloten. Behalve dat deze Natte As schoon water aanvoert voor de open te leggen boksloten, voorziet die ook in een aantal watergebonden natuurdoelen, zoals *meren met krabbescheer en fonteinkruiden* en *overgangs- en trilvenen*.

2.2.2 Boksloten

Deze boksloten zijn ontstaan door vervening en vormen de streekeigen petgaten, waarbij het grasland de legakkers zijn. De boksloten zijn verland en natuurwaarden die zijn gerelateerd aan verlandingsstadia zijn veelal verloren gegaan. Door deze verlanding terug te draaien, dat wil zeggen, de sloten weer uit te baggeren, ontstaan de typische laagveenvegetaties. Verwacht mag worden dat er een mozaïek ontstaat - in ruimte en tijd - van alle veenmoeras natuurtypen van open water (in het hart van de sloot) tot veenmosrietland. Voor een gedeelte zijn het dezelfde natuurdoelen als van de centrale Natte As waar de boksloten op aansluiten. Er zijn ca. 200 boksloten in het gebied waarvan er 60% - in fasen - worden uitgebaggerd en de houtige singels worden verwijderd. Van 20% - ca. 30 sloten - wordt alleen de houtige opslag verwijderd. Zo ontstaat langzamerhand een opener landschap met hogere natuurwaarden. Deze openheid zal tussen Noord en Zuid verschillen. Op verzoek van de gemeente worden in het noorden delen (50 – 100 meter) van de bossingels gehandhaafd vanwege de landschappelijke waarde.

De veranderingen van een gesloten naar een open landschap zijn over meerdere jaren gespreid. Daardoor ontstaat een patroon van boksloten die in verschillende stadia van verlanding zijn. De boksloten zullen opnieuw verlanden (dat is een doel op zich) en ook weer worden uitgebaggerd na ca. 30 jaar. De bagger uit de sloten wordt op het aangrenzende grasland gebracht, dat daardoor telkens moet worden vernieuwd. Deze graslanden zullen daardoor nooit echt versralen en de verwerking en vernieuwing van het grasland moet zorgvuldig gebeuren om bijvoorbeeld het risico op dominantie van pitrus en kruipende boterbloem te minimaliseren.

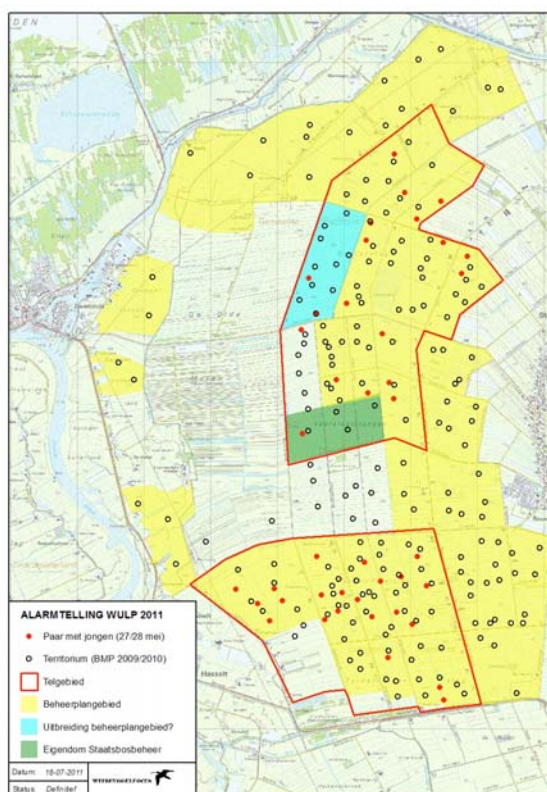

2.2.3 Blauwgraslanden

In de Veerslootlanden zijn al vanaf 1952 relicten van blauwgrasland als reservaat aangewezen. Door de bodemdaling in de omliggende graslanden is het veranderd van een kwelgebied naar een inzigingsgebied, waardoor deze graslanden verdrogen. De natuurwaarden kunnen en moeten worden verbeterd door onder meer het vernatten en vergroten van het oppervlakte. Daarvoor worden sloten en de Rechtersgracht verondiept, percelen bol gelegd en gedeeltelijk verlaagd. Greppels moeten voorkomen dat (zuur) regenwater blijft staan. De hydrologische inrichting staat in zijn geheel in dienst van het benutten van het schone kwelwater.

2.2.4 Weidevogels

Naast blauwgrasland, wordt ook weidevogelgrasland ontwikkeld in de Veerslootlanden (Zuid en Oost) en het zuidelijk deel van de Olde Maten, aansluitend op de weidevogelkernen in het agrarisch cultuurlandschap. Het Staphorsterveld is dankzij inrichting en gebruik het grootste aaneengesloten weidevogelgebied van de provincie Overijssel met een

unieke populatie wulpen. Ook de graspieper is hier tot voor kort in relatief grote aantallen voorgekomen. De ambitie is om de potentie voor weidevogels verder te versterken tot een volwaardig vochtig weidevogelgrasland (N 13.01) in het begrensde EHS gedeelte. Dat betekent dat er wordt toegewerkt naar een dichtheid van 35 broedparen per 100 ha. Daarvoor wordt een mozaïekbeheer ontwikkeld, dat van belang is voor de kuikenoverleving. Ook worden strikte eisen gesteld aan de mestgift: ruige mest. In dit weidevogelgebied worden bovendien nog enkele oevers van sloten verlaagd en enkele plas-dras percelen ingericht, waardoor er extra vluchtheuvels voor de kuikens kunnen ontstaan.

2.3 Beheertypen

Verschillende vochtige natuurelementen worden versterkt en daardoor ontstaat er een mozaïek van nattere en drogere delen met lijnvormige overgangen tussen water en land. Deze onderdelen vragen een verschillende aanpak in het beheer. Om een systematiek in het beheer te ontwerpen en er kosten en eventueel baten aan te kunnen verbinden wordt gebruik gemaakt van het systeem van (natuur)beheertypen zoals die zijn opgenomen in de Index Natuur en Landschap onderdeel van de Subsidieregeling Natuur en Landschap aansluit³. Daarvoor wordt een ruimtelijke verdeling gemaakt van de verschillende beheertypen in het gebied en die worden vastgelegd in het provinciale Natuurbeheerplan. Dat vormt de basis voor de beheerbijdragen. Het is aan de natuurbeherende partijen om voor de verschillende beheertypen gebiedsspecifieke afspraken te maken over het beheer. De beheerbijdragen zijn verbonden met de te realiseren beheertypen zoals vastgelegd. De beheertypen die voor het beheersgebied Olde Maten / Veerslootlanden op kaart zijn gelegd worden hieronder toegelicht. De beheertypen hebben een code meegekregen uit de Index Natuur en Landschap.

2.3.1 N 04.02 Zoete Plas

Onder dit type vallen alle bredere wateren in het cultuurlandschap: weteringen, vaarten, plassen, e.d. Het type komt veel voor in dit soort landschappen. Het heeft een belangrijke functie voor de watergebonden organismen, zoals otter, bittervoorn, e.d. Het beheer van deze watergangen is weinig intensief, tenzij er regelmatig moet worden gebaggerd. De natuurwaarden liggen niet zelden op de overgang van nat naar droger: de oevers. In de Olde Maten / Veerslootlanden vallen ook de boksloten onder dit beheertype. Deze hebben relatief veel oever omdat zij smal zijn. Deze randen moeten minimaal jaarlijks worden gemaaid, zeker in het begin omdat de houtige opslag gemakkelijk terugkomt. Waar rietkragen staan, wordt ca. 25% niet gemaaid om als overwintering voor insecten te kunnen dienen.

2.3.2 N 05.01 Moeras

Dit zijn gebieden waarvan de bodem in ieder geval een deel van het jaar (winter) onder water staat. Het is een afwisseling van open water en er kan beperkt houtige opstand in groeien. Het water is voedselrijk en daardoor groeien er de ruigere waterplanten zoals lisdodde, biezen en ook galigaan. De waarde ervan is dat het een milieu biedt voor allerlei soorten op de grens van water en land. De vegetatie wordt jaarlijks tot 75% gemaaid om (snel) dichtgroeien te voorkomen. In de Olde Maten / Veerslootlanden komt dit type op verschillende plaatsen langs de Natte As voor.

2.3.3 N 05.02 Gemaaid Rietland

Dit type komt voor in natte gebieden, veelal op veen. Rietland staat in verbinding met stromend matig voedselrijk water. Het wordt jaarlijks gemaaid en kan vrij rijk zijn aan mossen en vaatplanten, zoals moerasvaren, watermunt, grote watereppe, moeraswederik, echte koekoeksbloem en valeriaan. Bij een goede waterkwaliteit zijn de rietlanden soms soortenrijk met rietor-

³ <http://www.portaalnatuurenlanschap.nl/snl/>; <http://www.natuurkennis.nl/index.php>

chis en zelfs groenknolorchis. De oevers, rietranden en –stroken vormen biotoop voor rietvogels als kleine karekiet en insecten. Gemaaid rietland kan overgaan in Veenmosrietland en moerasheide. In de Olde Maten / Veerslootlanden komt het type verspreid voor langs de boksloten, op open niet uitgebaggerde boksloten en aansluitend op de moerassen.

2.3.4 N 06.01 Veenmosrietland

Veenmosrietland bestaat uit een vrij ijle rietlaag en vaak een moslaag, rijk aan veenmossen, ronde zonnedaauw, orchideeën en varens. Deze komt voor in voedselarm water en in veenweidegebieden veelal in de slootkanten en hebben dan een lijnvormig karakter. Het is een onderdeel van een successie van open water naar stadia van moeras. In het gebied van de Olde Maten en Veerslootlanden wordt dit stadium vooral verwacht aan de rand van de boksloten op de overgang naar het grasland. Het type kan ook ontstaan door intensief maaien van N 05.02.

2.3.5 N 06.02 Trilvenen

Dit zijn drijvende kraggen op het water die ontstaan als eerste stadium in de verlanding. Op deze kraggen groeien allerlei soorten bijzondere planten: zeggen, orchideeën, kranswieren, veenmossen, etc. Het is het stadium tussen open water en veenmosrietland in. Dit type kan ontstaan onder zeer specifieke omstandigheden: matig voedselrijk water en stabiele waterstanden. In laagveengebieden is dat in petgaten en in De Olde Maten / Veerslootlanden komt het type nu voor in de Veerslootlanden. Ook in de boksloten wordt de ontwikkeling van dit type verwacht, drijvend op het water. Het vraagt om een jaarlijks maaien en verwijderen van de vegetatie.

2.3.6 N 10.01 Nat Schraalland

Dit is het beheertype dat staat voor de beoogde versterking van blauwgrasland. Kenmerkend is dat de drooglegging zeer gering is, ook in de zomer is het relatief nat. De bodem is matig tot zeer voedselarm. De opgave is om die niet te veel te laten verzuren en dat kan door tijdelijk te inunderen met schoon oppervlaktewater. Door te maaien na de bloei en het maaisel af te voeren kan een soortenrijke vegetatie van kruiden, grassen en zeggen ontstaan. De altijd aanwezige geringe hoogteverschillen zorgen voor veel afwisseling van nat en droog op mini-schaal en bevorderen daardoor een hoge diversiteit aan flora en fauna. Gelet op de geringe draagkracht is voor het beheer aangepaste apparatuur nodig. Jaarlijks blijft ca. 10 – 20% van de vegetatie staan, vooral voor overwinterende insecten.

2.3.7 N 10.02 Vochtig Hooiland

De bodem van dit type is ook voedselarm, vergelijkbaar met nat schraalland. Het grootste verschil is dat de drooglegging van dit type groter is en er daardoor heeft het een hogere biomasagroei. Dat vraagt om een intensiever beheer. Dit beheer kan – als het peil voldoende is uitgezaaid – worden verricht met lichte landbouwmachines. Eventueel kan een beheer van hooien en naweiden worden toegepast. Een lichte bemesting kan onderdeel zijn van het beheerarrangement. Bij voldoende bodemleven kan het type een rol spelen in het weidevogelbeheer. Lokaal zijn ze vooral bekend van de uiterwaarden van het Zwarte Water. Ze komen voor op alle bodemtypen. In de Veerslootlanden ligt dit type op de graslanden grenzend aan de natte schraallanden (N 10.01). In de Olde Maten liggen zij op graslanden aan weerszijden van boksloten die een grote potentie hebben voor de ontwikkeling van Natura 2000 doelen.

2.3.8 N 12.02a en b. Kruidenrijk en faunarijke grasland met/zonder boksloten

Dit is een algemeen type en de afgrenzing met de vorige twee is, dat dit type voldoende ontwaterd is om landbouwkundig te kunnen beheren en gebruiken. De landbouwkundige waarde is beperkt door de doelen van ontwikkeling van kruiden en dus beperking in de bemesting. Op deze veenbodems met de afgesproken drooglegging vindt de beoogde verschralling maar langzaam plaats omdat het oxiderend veen altijd een basis hoeveelheid voedingsstoffen levert. Toch is dat in sommige gevallen al wel gelukt. Een deel van deze typen ligt langs de boksloten of komt daar in de toekomst langs te liggen. Deze sloten worden met een cyclus van 30 jaar opnieuw uitgediept, waarbij een aanzienlijke hoeveelheid bagger in een keer op een deel van het perceel wordt gelegd. Daardoor wordt de bodem (opnieuw) verrijkt met voedingsstoffen. Dat

zet het verschrallingsresultaat weer enige tijd terug. Waar verschralling leidt tot pitrusontwikkeling ligt een beperkte bemesting voor de hand.

Er kan onderscheid worden gemaakt in de volgende onderdelen:

1. Percelen in de Oldematen waar (periodiek) bagger op wordt gelegd. Deze hebben de laagste botanische waarde en kunnen jaarlijks een beperkte mestgift krijgen: 10 ton ruige mest per hectare.
2. Percelen in de Oldematen waar geen bagger op terecht komt. Deze worden als ze nu nog soortenarm en vrij voedselrijk zijn, de eerste beheerplanperiode verschraald zodat hier een bloemrijke vegetatie kan ontstaan. Na deze verschralling kan een beperkte mestgift van ruige mest plaats vinden.
3. Percelen in de Veerslootlanden. Deze worden in de eerste beheerplanperiode verschraald zodat een kruidenrijke vegetatie ontstaat. Na de eerste beheerplanperiode wordt bekeken welke eventueel licht bemest kunnen gaan worden.

2.3.9 N 13.01 Vochtig weidevogelgrasland

Belangrijk voor goed weidevogelgrasland is dat het enerzijds voedselrijk is en anderzijds een open structuur heeft, waardoor jonge weidevogels zich er gemakkelijk doorheen bewegen. De drooglegging is beperkt maar de grasgroei wordt bevorderd door de bemesting en daardoor vormen grassen ook de dominante vegetatie met een behoorlijke kwaliteit als veevoer. Dit kan worden versterkt als de grasgroei laat op gang komt. De bemesting wordt daarom later in het seizoen opgebracht en wel in de vorm van ruige mest. Een mozaïek met andere beheertypen zoals plas dras langs de sloten en een openheid van het landschap completeert de habitat voor weidevogels. Dit habitat kan worden opgenomen in het provinciale Collectief Beheerplan voor het gehele Staphorsterveld waar een grote populatie weidevogels voorkomt. In de Olde Maten / Veerslootlanden is dit beheertype toegekend aan percelen waar nu (nog) weinig broedparen voorkomen. De streefdata zijn 35 broedparen per 100 ha. De inrichting wordt zo veel als mogelijk gericht op het aantrekken van de weidevogels uit de omgeving.

2.3.10 LO1.04L. Bossingel

Dit beheertype bestaat uit de dichtgegroeide boksloten waar de houtige opslag gehandhaafd zal blijven. Het onderhoud bestaat uit het periodiek afzetten van (delen van) de houtige opslag.

2.3.11 Beheer watergangen

De chemische kwaliteit van het slootwater is beter naarmate de sloten op diepte worden gehouden. De biologische kwaliteit is juist gebaat bij zo veel mogelijk rust. Door de sloten uitsluitend in het midden – tweejaarlijks juli/augustus - op diepte te brengen, kan een balans worden gevonden tussen beide ambities. Voor de Veerslootlanden is dit onderdeel van het graslandbeheer. In de Olde Maten is het ook van belang om een klein slootprofiel permanent open te houden om overtollig regenwater af te kunnen voeren en inlaatwater aan te voeren. Voor dit doel worden bij de inrichtingsmaatregelen kleine slootprofielen in de boksloten gehandhaafd die periodiek moeten worden geschoond. Voor het overige ontlenen de boksloten hun waarde aan het juist niet open houden van de sloten. Vanaf de kant zullen de sloten dichtgroeien en ontstaan allerlei verschillende verlandingsstadia die belangrijke natuurwaarden vertegenwoordigen. Het sloot-schonen gebeurt niet eerder dan 15 juli en niet na half oktober vanwege de in winterrust verkerende amfibieën en bij voorbaat in een mozaïek in de tijd.

De Natte As wordt op diepte gehouden, afhankelijk van de aangroei van bagger. Deze moet worden uitgebaggerd met een boot.

2.4 Conclusies natuurdoelen en beheer

Het beheer van het gebied Olde Maten / Veerslootlanden vraagt om een gevarieerd patroon van werkzaamheden.

2.4.1 Patroonbeheer vs. cyclisch beheer

In de eerste plaats is er een onderscheid tussen jaarlijks terugkerend *patroon*beheer, zoals het maaien van grasland, slootkanten, e.d. Daarnaast zijn er *cyclische* beheeractiviteiten: het eenmaal per 10 jaar afzetten van de bossingels (18.02) of een maal per 30 jaar de boksloten opnieuw uitbaggeren. Het afzetten van de bossingels zal in de tijd aanzienlijk teruglopen, omdat veel boksloten weer worden opengelegd. Dit beheer is op sloot- en singel niveau cyclisch, dat wil zeggen dat het eens in de zo veel jaar gebeurt en terugkomt. Op gebiedsniveau komt het jaarlijks terug omdat er elk jaar of elke paar jaar ergens in het gebied een ingreep wordt gedaan.

2.4.2 Samengesteld beheertype: boksloten

Het beheer en de vergoedingen voor het beheer worden op het niveau van beheertypen beschreven. In het algemeen voldoet dat. Een uitzondering daarop zijn in dit gebied de boksloten die in tijd en ruimte een dynamiek kennen met een afwisseling van open water, rietland, veenmosrietland en trilvenen. Daarom is het eigenlijk een samengesteld beheertype: *boksloten*. De beheeractiviteiten zijn kwalitatief beschreven: wat moet er jaarlijks gebeuren en wat eens per 30 jaar. Maar of het slootprofiel op diepte gehouden moet worden, of het maaien van de slootrand is en/of maaien van kraggen op het water, dat hangt af van het stadium waarin de bokslot zich bevindt. Wel zal het beheer van de boksloten in de tijd intensiever worden. In de praktijk zal het beheertype dat aan de bokslot wordt toegekend wellicht variëren van N 04.02 – zoete plas - tot N 06.02 - trilvenen. De randen van de boksloten moeten in ieder geval verschoond blijven van houtige opstanden, riet is functioneel. Met name in het begin is een intensief maaibeheer daarvoor nodig, als de achtergebleven wortels van de singels weer uitlopen. De randen van de ecologisch meest waardevolle percelen zijn opgenomen in het beheertype vochtig hooiland. De overige randen van de boksloten zijn onderdeel van het beheertype N 12.02, dat in ieder geval in gebruik gegeven wordt aan agrariërs. Daar zal de verplichting bij horen dat de randen in ieder geval de randen jaarlijks worden geklepeld waarbij het maaisel achterblijft dan wel wordt afgevoerd in het geval een strak verschralingsbeheer noodzakelijk is.

2.4.3 Beheer en verschraling

Het beheer van de beheertypen heeft over het algemeen als doel om de bodem te verschralen waardoor er meer ruimte ontstaat voor diversiteit in plantensoorten. Dit is een langdurig proces mede omdat het om veengrond gaat die in de zomer een redelijke drooglegging heeft. Dan is er sprake van veenoxidatie waardoor van nature voedingsstoffen beschikbaar komen voor de planten. De percelen grenzend aan de boksloten zijn extra gecompliceerd. Elke 30 jaar wordt daar de bagger uit de boksloten opgebracht. Om pitrusvorming tegen te gaan moet in veel gevallen op grasland een lichte vorm van (stalmest) bemesting worden toegepast en/of bekalking om verzuring van de bodem tegen te gaan. Dat versterkt weer de oxidatie en dus beschikbaarheid van voedingsstoffen.

De weidevogelgraslanden mogen in het geheel niet verschralen om de doelen voor de weidevogels te kunnen halen. Daar is bemesting met ruige mest een vereiste om voldoende bodemleven als voedsel voor de weidevogels te handhaven (Deru e.a. 2012).

2.4.4 Beheer en vernatting

De huidige deelnemers in het beheer zijn vertrouwd met de huidige inrichting. Deze zal op onderdelen gaan veranderen. Een belangrijke verandering is het meer natuurlijke peilbeheer in de Olde Maten: in de winter wordt het natter (maximaal tot aan maaiveld) en in de zomer zakt het uit (maximale drooglegging 60 cm). Daardoor wordt meer kwelwater en regenwater benut en minder gebiedsvreemd water ingelaten. Hoe dat uitpakt voor de waterkwaliteit is afwachten, maar verwacht mag worden dat het water minder voedselrijk wordt. Daardoor mag worden verwacht dat de productie van de watergebonden vegetatie lager wordt.

Voor de graslanden betekent dit dat het groeiseizoen korter wordt. Daarmee daalt de productie. Per seizoen verschilt het niveau tot waar het peil uitzakt en dus de *bewerkbaarheid* van het grasland. Er blijft een beheersysteem van kracht waarmee ook in de zomer op het peil kan worden gestuurd. Voor de smalle percelen van de Olde Maten is dat wellicht voldoende.

De natte graslanden van de Veerslootlanden (10.01 en 10.02) kunnen uitsluitend worden beheerd met aangepaste apparatuur gelet op de beperkte drooglegging. Het vochtig hooiland kan later in de zomer een drooglegging hebben waardoor het ook met lichte landbouwmaterieel kan worden geoogst.

3 Gebruik van natuur

Een belangrijke doelstelling voor het beheer wordt het in regionale kringloop brengen en houden van producten die uit de natuur komen. Het beheer van de natuurterreinen vraagt om de winning van gras in allerlei kwaliteiten en hoeveelheden, riet en hout moet worden teruggezet en op gezette tijden wordt ook bagger opgediept. De ambitie is om die producten maximaal te benutten in de bedrijfsvoering van de landbouw en van het natuurbeheer. Een dergelijke waarde draagt bij aan het verdienmodel voor natuur en kan weer worden ingezet voor de kwaliteit van het gebied. In dit hoofdstuk wordt eerst een analyse gemaakt van de wijze waarop de producten in de bedrijfsvoering kunnen worden toegepast om vervolgens na te gaan welke waarde die hebben en hoe die waarde kan worden versterkt (innovatie).

3.1 Producten uit de natuur: per beheertype gedifferentieerd

De producten die uit de natuur worden geoogst zijn per beheertype verschillend. In tabel 3.1 zijn de producten benoemd per beheertypen. De cursief gemaakte beheertypen zijn in oppervlakte het meest dominant.

Tabel 3.1 Producten uit het natuurbeheer en mogelijke toepassingen

Beheertype	Product	Oogsttijd	Toepassing
Zoete plas	beetje slootmaaisel	herfst	compostering
Zoete plas (open getrokken boksloot)	bagger	1 * 30 jr.	compostering
Moeras	grof gras en takken	herfst	compostering
Gemaaid rietland	riet	winter	dakbedekking / strooisel
Veenmosrietland en moerasheide	slootmaaisel	herfst	compostering
Trilveen	maaisel van gras	nazomer	strooisel
<i>Nat schraalland</i>	<i>hooi op stam</i>	<i>nazomer</i>	<i>strooisel</i>
Vochtig hooiland	hooi op stam	nazomer	strooisel
<i>Kruiden- en faunairijk grasland</i>	<i>graskuil of weidegras</i>	<i>groeiseizoen</i>	<i>veevoeding</i>
Ruigteveld	grof maaisel	herfst	compostering
<i>Vochtig weidevogelgrasland</i>	<i>graskuil of weidegras</i>	<i>groeiseizoen</i>	<i>veevoeding</i>
Wintergastenweide	maaisel van gras	nazomer	strooisel
Hoog- en laagveenbos	houtsnippen	winter	energie
Vochtig hakhout en middenbos	houtsnippen	winter	energie
<i>Houtwal, houtsingel en struweelhaag</i>	<i>houtsnippen</i>	<i>winter</i>	<i>energie</i>

3.1.1 Kuilgras

Dit wordt vooral gewonnen in het kruiden- en faunairijk grasland en vochtig weidevogelgrasland. Dit zijn graslanden waarop gedeeltelijk kan worden bemest en mede waardoor het gras voldoende kwaliteit heeft voor toepassen als veevoer. De kwaliteit wordt mede bepaald door de maaidatum en die is weer afhankelijk van het natuurdoel. Gaat het om weidevogelbescherming, c.q. kuikenoverleving of is het belangrijk dat kruiden eerst kunnen bloeien voordat zij worden gemaaid? Indien dat niet het geval is, is maaien in een gunstig stadium (uit oogpunt van voedingskwaliteit) het meest logische omdat dan een maximum aan voedingsstoffen worden afgevoerd en dus maximaal wordt verschaald. Een andere beperking is de mate van drooglegging, met name in de Olde Maten waar een natuurlijk peil gehanteerd gaat worden. Maaidata beperking wordt dus maatwerk. Er worden als richtlijn data vastgelegd in de contracten, maar daar kan – in overleg – van worden afgeweken.

De hoeveelheid droge stof die per hectare jaarlijks kan worden gewonnen, wordt vanuit de huidige ervaringen geschat tussen de 5 – 9 ton. In de Olde Maten wordt die opbrengst nu nog beperkt (tot 30%) door de schaduwwerking van de elzensingels, maar die schaduwwerking zal

teruglopen over de jaren heen. Daar staat tegenover de invoering van het natuurlijk peil, waardoor de lengte van het groeiseizoen wordt verkort.

De kwaliteit van het gras varieert van 700 – 850 KVEM, afhankelijk van bemesting, stadium waarin wordt geoogst en tijdstip in seizoen. Het gras wordt binnen 24 uur in balen verwerkt bij een droge stof (ds) percentage van maximaal 50%. Het is goed te voeren aan pinken en droog vee en gemengd (maximaal 25%) ook aan melkvee. Sommige partijen lenen zich voor verkoop als paardenhooi.

Een risico voor het ruwvoer is de massale opkomst van pitrus of ridderzuring. Een (lichte) bemesting en/of bekalking kan deze risico's gedeeltelijk afdekken.

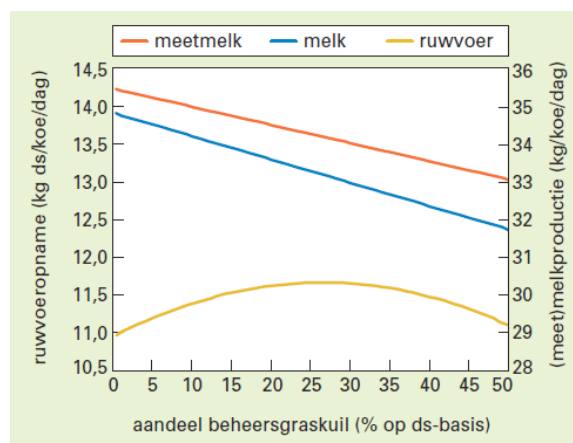
Deze geschatte opbrengsten op veengrond komen overeen met andere gegevens uit de literatuur. Relatief veel onderzoek is gedaan naar opbrengst en waarde van weidevogelgrasland met name van percelen van uitgesteld maaibeheer. Dit levert veelal hoge opbrengsten met een beperkte kwaliteit omdat het gras veroudert door het uitgestelde maaibeheer. Dit kan gedeeltelijk worden ondervangen door voorbeweiding (tot 1 april) toe te passen, wat op de Veerslootlanden in de toekomst mogelijk moet zijn.

Opbrengst en kwaliteit van het product werken antagonistisch: naarmate de productie hoger wordt neemt de kwaliteit af (Smeding & Langhout, 2007). Galama (2008) gaat voor veengrond uit - zonder bemesting - van een productie bij uitsluitend maaien van ruim 8 ton met een VEM waarde van 765. Bij beweiden ligt die productie volgens hem op ongeveer 5 ton. Oosterbaan e.a. (2008) gaan uit van een variatie in opbrengst tussen de 5 en 8 ton afhankelijk van het beheertype (afgeleid van – inmiddels - Schippers 2012). Het beheertype weidevogelgrasland heeft de hoogste opbrengst. Dat is het resultaat van de benodigde bemesting voor dit beheertype. Zij maken echter geen onderscheid naar grondsoort.

Duinkerken et al (2005) laten zien dat het mengen van beheergras (25%) met gangbaar kuilvoer leidt tot een verbeterde ruwvoeropname bij koeien en dat die verbeterde opname de lagere kwaliteit bijna compenseert (figuur 3.1). Zij berekenen een reductie in melkgift van 1 – 1,5 liter per dag bij 25% beheergras, die kan worden gecompenseerd met 1 kg krachtvoer.

De voederwaarde garandeert nog geen opname. Met name witbol komt veel voor op drogere veengronden, heeft een redelijke voederwaarde, maar een geringe smakelijkheid. Daarvoor is mengen van ruwvoer belangrijk om de waarde goed te benutten.

De mate waarin natuurgras rendabel kan worden ingezet in het bedrijf wordt bepaald door de kwaliteit van het gras en de hoeveelheid die per keer kan worden geoogst. Hoe beter de kwaliteit, hoe effectiever in de melkproductie. Uitgaande van loonwerkkosten van ca. € 220,- / ha / snede, is die oogst rendabel bij een snede van 2350 kg droge stof met een VEM waarde van 750. Een oogst van 8 ton moet dan worden verdeeld over drie sneden om rendabel te zijn. Bij 6 ton is het dan de kunst om die oogst te verdelen over twee sneden. De hoogte van de opbrengst zal over de percelen behoorlijk variëren, mede ingegeven door de lengte van het groeiseizoen. Naast oogstkosten zijn er eventueel ook nog bemestingskosten. Voor ruige mest bedragen deze ca. € 200 / ha / jaar en dat kan uit als de sneden dan oplopen tot 3000 kg droge stof per snede met een VEM waarde van 800. Deze berekeningen zijn gebaseerd op het alternatief: aankoop van voer van buiten het bedrijf. Echter de waarde van het gebruik van het land is breder: ook andere factoren spelen hierin een rol zoals mestrechten en toeslagrechten (zie hoofdstuk 5).

Figuur 3.1 Relatie tussen aandeel beheergras, ruwvoeropname en melkproductie.

3.1.2 Beweiden

Hoewel dit een veelvoorkomende beheervorm is in natuurgrasland, wordt dit momenteel in De Olde Maten en Veerslootlanden beperkt toegepast. Enkele gespecialiseerde ondernemers passen het toe, maar veel ondernemers wonen te ver weg. Als het gebeurt, moet er in de Olde Maten een tijdelijk raster worden gezet langs de boksloten. Voorbeweiden bij het weidevogelgrasland kan er voor zorgen dat de eerste snede wordt uitgesteld en daardoor een betere grasmat ontstaat voor de kuikens van de weidevogels en uiteindelijk een betere snede oplevert bij maaien. Beweiden met een (gemeenschappelijke) schaapskudde zou voor de ontwikkeling van de zode een goede beheermaatregel zijn. Een groter aandeel beweiden is rendabel bij een andere verdeling van gebruik: weinig ondernemers die grotere oppervlakten gebruiken. Daarbij maakt het uit of het om pinken / droge koeien gaat of om vleesvee. Deze laatste vragen minder arbeid. Bij beweiden wordt een relatief lagere droge stof productie bereikt (zie Galama 2008) maar de productie heeft een betere kwaliteit en dat heft het nadeel grotendeels op. Bij beweiden op relatief natte percelen is er een groter risico op leverbot en andere ziekten.

3.1.3 Droog strooisel

Gras dat pas in juli/augustus kan worden gemaaid is hooi op stam. Het gaat dan bijvoorbeeld om de blauwgraslanden. Dit materiaal kan – mits droog geoogst – een alternatief zijn voor strooisel in de boxen in de stal, zo mogelijk aangevuld met rietmaaisel uit de winter. Een alternatief is om het materiaal onder te ploegen om daarmee het organisch stofgehalte van de bouwvoor te vergroten. Daar is in de directe omgeving geen behoefte aan of het moet polder Mastenbroek zijn. Dan is de afstand bij de huidige regelgeving beperkend. Het gebruik van natuurgras als strooisel is in opkomst mede dankzij de hogere prijzen voor stro in combinatie met de toename van het gebruik van een transitiestal (moderne variant van een potstal) in de melkveehouderij. De voorwaarde voor toepassing van strooisel in de ligboxenstal is dat het (a) droog is en (b) wordt gehakseld. Daarvoor zijn inmiddels machines beschikbaar. Berekeningen van Zijlstra en Evers (2010) laten zien dat dit strooisel budgettair bijna opweegt tegen de kosten van aankoop van stro, maar de business case hangt hier sterk af van de prijs van de winning en die is voor blauwgrasland relatief hoog. Doordat het materiaal niet wordt gestort maar – na bewerking – gebruikt als strooisel, heeft deze kringloop wel een belangrijke financiële meerwaarde voor het beheer.

3.1.4 Nat strooisel

Dit komt vooral uit moeras en langs de slootkanten. De winning is niet gemakkelijk. De maai-korf is de aangewezen machine, maar die moet op sommige plaatsen worden gedragen door een rupstractor. Het maaisel op de kant laten liggen is geen optie vanuit oogpunt van waterkwaliteit. Binnen twee weken zijn alle voedingsstoffen teruggelekt naar de sloot. Het leent zich voor compostering of eventueel vergisting bij voorkeur door menging met bijvoorbeeld de dikke fractie van gescheiden drijfmest. Op deze wijze kan de toegevoegde waarde worden vergroot en ook in dat geval is er een financiële meerwaarde voor het beheer.

3.1.5 Bagger

De bagger uit sloten langs alle graslanden moet worden afgevoerd, als de baggerspuit niet als alternatief wordt gehanteerd, wat in de vochtige weidevogelgraslanden wellicht te overwegen is. Bagger afvoeren is een kostenpost, afhankelijk wat er daarna mee gebeurt. Als het lukt om dat mee te nemen in een composterings- of eventueel een vergistingsproces, kan het een gedeeltelijke waarde behouden.

3.1.6 Hout(snippers)

Zeker de komende jaren wordt er een grote hoeveelheid hout geoogst in het gebied nu de bosingels voor een belangrijk deel worden verwijderd. Ook de blijvende bossingels produceren blijvend hout. Op dit moment worden deze houtsnippers veelal gebruikt in het composteringsproces bij afvalverwerkers. Anderen gaan naar energiecentrales. Stoken op houtsnippers voor consumptief gebruik lijkt vooral interessant bij grotere ruimtes.

3.2 Draaien aan de mestknop

Voor de belangrijkste beheertypen en bijbehorende producten zijn business cases ontwikkeld om te onderzoeken wat de kosten en baten van het beheer zijn. Deze worden toegelicht in hoofdstuk 4. Deze overzichten laten zien wat de belangrijkste knoppen zijn om aan te draaien als het om de kosten gaat. Een van die knoppen is mest.

De beheertypen N 12.02 en 13.01, resp. kruiden- en faunarijk grasland en vochtig weidevogelgrasland, laten in het beheer de ruimte dat er wordt bemest en wel met ruige mest. De beschikbaarheid daarvan is bij de huidige pachters onvoldoende. De vraag is hoe dit probleem wordt aangepakt.

Functie en type mest: die ligt voor kruiden- en faunarijk grasland (N 12.02) anders dan voor het vochtige weidevogelgrasland (N 13.01). Bij het vochtig weidevogelgrasland heeft mest als functie om zowel het bodemleven in de bodem als in de strooisellaag te ondersteunen en voeden. Dat wordt in sterke mate bepaald door bemesting (Deru e.a., 2012). Het is met name de insecten in de strooisellaag waar kuikens van weidevogels van afhankelijk zijn en dat wordt bevorderd door ruige mest en niet door drijfmest.

Bij het type 12.02 heeft de bemesting een andere functie. Het type heeft meerdere functies in natuurbeheer. In veel gevallen zijn het graslanden die een potentie hebben voor soortenrijkdom, die (matig) voedselrijk zijn en een redelijke drooglegging hebben. Die potentie voor natuur kan worden benut als er langdurige verschraling wordt toegepast. Als deze graslanden relatief vochtig zijn en verzuren is de kans dat zij dominantie van pitrus ontwikkelen. Met gerichte bemesting is de pH weer te verbeteren.

Deze graslanden kunnen ook een minder grote potentie hebben voor natuur, maar wel een soort *bufferfunctie* voor een nabij gelegen (natter) beheertype dat moet worden voorzien van voldoende schoon water. Dan is de essentie van het beheer dat de aanvoer van mineralen op het grasland kleiner is dan de afvoer om te voorkomen dat er voedingsstoffen uit het systeem lekken naar de nabij gelegen beheertype.

In de Olde Maten is kruiden- en faunarijk grasland veruit het grootste in oppervlak. Het type wisselt af met de boksloten, waarin de grootste natuurwaarden voorkomen. Dit type heeft hier dus in ieder geval de bufferfunctie en op sommige plaatsen ook een potentie voor versterken van biodiversiteit. In schema:

Doel	N 12.02			N 13.01	
	productie	biodiversiteit	bodemverbetering (pH)	productie	weidevogels
type mest	drijf of vast	geen of vast	vast of kalk	drijf of vast	vast

Het toepassen van de mest alternatieven in de business cases (H 4) leidt tot verschillende uitkomsten voor kosten/baten. Mestplaatsingsmogelijkheid wordt voor de ondernemer als inkomen ingeboekt. Het is een alternatief voor mest afvoeren dat geld kost. Immers binnen het bedrijf moet tegenover welke productie dan ook een afzet staan van de mest. Dat is de basis van de kringloop gedachte. In geval van verschraling wordt die kringloop gedachte doorbroken en is de mest die een gevolg is van verschraling een kostenpost geworden. Uiteraard werkt het ook in de kosten door of het wordt omgezet in drijfmest of vaste mest. Dat laatste is duurder in uitrijden en bevat naar verhouding meer fosfaat.

Op dit moment wordt niet alle beschikbare ruige mest in het gebied benut voor het natuurbeheer. De wetgeving rond mest bevordert eerder de afvoer uit het gebied dan de benutting. In de komende jaren wordt nagegaan wat er nodig is om de stroom om te draaien en het wel in het gebied te houden.

3.3 Opties om exploitaties te versterken (innovaties)

Mestkeuken: inhoudelijk

Er is te weinig vaste mest voor de weidevogeldoelstellingen en voor de bemesting van het kruidenrijke grasland. Een mogelijk vergelijkbaar product als vaste mest kan worden verkregen door compostering van drijfmest met slootmaaisel, riet en andere biomassa uit de natuur. Door de compostering kan nog aanwezige ammoniakale stikstof worden gebonden en ontstaat er mest met een hogere C/N verhouding. De afbraak van dit product op de grasmat kan wellicht ook zorgen voor een levendige strooisellaag in de grasmat dat voor de kuikens van de weidevogels waardevol voedsel is.

Het op deze manier ontwikkelen van 'levendige' mest, staat nog in de kinderschoenen. Er is wel ervaring met composteren van biomassa uit de natuur met drijfmest en dat levert in ieder geval een product op met veel organische stof.

Een andere ontwikkeling in het mestgebruik is de scheiding van drijfmest in een dikke en dunne fractie. Door de dikke fractie te composteren samen met biomassa uit de natuur kan mogelijk ook een vorm van 'ruige' mest worden gevonden. Ook dan is het belangrijk de mineralenbalans goed in de gaten te houden, aangezien de dikke fractie een hoog fosfaatgehalte heeft en juist de P bemesting moet worden beperkt te meer daar het van nature al uit de bodem wordt vrijgegeven.

Mestcentrum: logistiek

Een van de beperkende factoren voor rentabiliteit is de afstand van het natuurgebied tot de bedrijven, te meer daar in het natuurgebied niet kan worden gewerkt met grote machines. Dit kan gedeeltelijk worden ondervangen door in de buurt van het natuurgebied een gezamenlijk depot te vestigen voor bijvoorbeeld compostering van biomassa uit de natuur met dikke mest. In theorie lijkt dat een voor de hand liggende oplossing. Het zal niet gemakkelijk zijn dat in de praktijk te vestigen gelet op het risico op stank, ammoniakdiscussie en de beeldvorming voor het publiek. Uit oogpunt van kwaliteitsverbetering beheer en kostenreductie wel een belangrijke innovatie.

Ongewenste kruiden

De kwaliteit van het gras wordt negatief beïnvloed door sommige ongewenste kruiden zoals pitrus. Als deze kruiden ook ongewenst zijn vanuit het natuurbeheer, is ingrijpen gewenst en noodzakelijk. Pitrus dominantie belemmert de natuurontwikkeling en de waarde van het gras als veevoer. Er zijn meerdere manieren waarop het kan worden teruggedrongen: voldoende begroeven zodat zuur regenwater niet blijft staan, bekalken, strategisch maaien in combinatie met specifieke schapenbeweiding, etc. Zie hiervoor o.a. www.beheerdersnetwerken.nl. Daarin zijn ook succesvolle voorbeelden opgenomen van bestrijding met MCPA in natuurgebieden (Ilperveld).

Machinepark

Gelet op de hoeveelheid te verwachten blauwgrasland, is het mogelijk rendabel om als ANV te investeren in een rupsvoertuig dat natte percelen kan maaien. Wellicht dat gezocht kan worden naar machines die meervoudig gebruikt worden.

Biomassa uit hout

In met name de Olde Maten komt relatief veel materiaal vrij door het verwijderen en snoeien van de elzensingels. Er is op dit moment lokaal geen markt voor. Gelet op de hoogte van de investeringen is dat ook niet het eerste om op in te zetten, maar het behoeft geen betoog dat dit materiaal een aanzienlijke hoeveelheid bio-energie vertegenwoordigt met een energie potentie.

3.4 Dynamiek in producten en opbrengsten over de tijd

De hoogte en de kwaliteit van de grasproductie in de tijd verandert met name voor het beheertype kruiden- en faunairij grasland (N 12.02) (zie o.a. Schippers 2012). Dit geldt niet voor het vochtig weidevogelgrasland vanwege de noodzakelijke bemesting om de weidevogels te voeden.

De kwaliteit van het gras kan dermate laag worden dat de toepassing als veevoer geen optie meer is en het alleen kan worden ingezet als strooisel. In dat geval verandert de business case en wordt de kosten-baten balans slechter. Het hangt van de specifieke bedrijfssituatie af in welke mate het geoogste gras kan worden meegenomen in het veevoer. Als het aandeel gras uit natuur beperkt is, is het minder een bezwaar om het in te passen als veevoer. Ook het type koeien maakt uit: sommige variëteiten zijn beter in staat om dit gras om te zetten in melk dan andere.

3.5 Bedrijfsspecialisatie

Een belangrijk deel van de huidige pachters van de percelen in het gebied, passen het natuurbeheer en de producten uit de natuur in de bedrijfsvoering in. Enkelen hebben er hun bedrijf in min of meerdere mate op aangepast. Deze hebben veelal een groter deel in gebruik. Het grote aantal pachters heeft tevens als consequentie dat boeren niet alleen een relatief klein deel pachten, maar dat het vaak ook nog ver van het bedrijf ligt. Dat laatste kan ook een voordeel zijn voor bepaalde doelen in het natuurbeheer: ver weg gelegen percelen worden vrijwel uitsluitend gemaaid en dat is voor de verschraling effectiever dan beweiden. Daar staat tegenover dat ondernemers die veel beweiden - bijvoorbeeld met zoogkoeien – niet zelden ook een grotere hoeveelheid ruige mest kunnen inbrengen en daar heeft het natuurbeheer – met name het weidevogelbeheer – weer baat bij. Bovendien zorgt beweiden zelf voor voedsel voor weidevogels. De veranderingen die de inrichting met zich meebrengen - w.o. vernatten en grotere nadruk op verschralen en beschikbaarheid van ruige mest - zal wellicht leiden tot een afname van de belangstelling voor de pacht van de percelen, ook al wordt er uitgegaan van een kostendekkend gebruik (zie hoofdstuk 5). Dat betekent dat er meer land moet worden verdeeld over minder bedrijven die er vanuit mogen gaan dat zij er langjariger gebruik van kunnen maken. Dat brengt de vraag met zich mee welk type ondernemer dat is/wordt en de afstand tot het reservaat. Er zullen gespecialiseerde natuurboeren ontstaan en die zijn er ook nu al. En daarnaast zullen er ondernemers blijven die het als onderdeel van hun reguliere bedrijfsvoering blijven doen. Een punt van aandacht is de logistiek. Uit de business case voor beheertypen (H 4) komt naar voren dat bijvoorbeeld voor de ruwvoerwinning de afstand een belangrijke kostenpost is. Dit vraagt wellicht van de ANV om op korte termijn hierover na te denken wat dat kan betekenen: hetzij belangstelling zoeken bij boeren die aangrenzend hun bedrijf hebben, hetzij mogelijkheden zoeken voor vestiging van bedrijven.

3.6 Conclusies over perspectieven voor gebruik natuur

Het gebruik van producten uit het natuurbeheer in Olde Maten en Veerslootlanden zal in de komende jaren aanzienlijk veranderen. De redenen daarvoor zijn:

1. *Gebruik van (stal)mest.*

Dit is wellicht de meest ongewisse factor. Is bemesting enerzijds een knop waar aan kan worden gedraaid om de kosten van het beheer te beperken, anderzijds is het de knop die het natuureresultaat bepaalt. Gelet op de doelstelling om voor een belangrijk deel van het gebied het type kruidenrijk en faunairijk grasland te ontwikkelen, betekent dat voor dit gedeelte van het gebied jarenlang niet of beperkt kan worden bemest. En als er al kan worden bemest is dat met ruige stalmest of kalk. De ruige stalmest is echter slechts beperkt voor handen en de prioriteit daarvoor ligt bij de toepassing op het weidevogelgrasland.

2. *Innovaties*

Gebruik en verwerking van producten uit de natuur is in beweging. Maar ook het (melk)veebedrijf is aan het veranderen. Zo worden nieuwe robuustere variëteiten koeien ontwikkeld die minder arbeid vragen. Deze robuustere dieren zijn veelal ook beter in staat om natuurgras om te zetten in melk. Mestscheiding en/of compostering van biomassa met drijfmest of de dikke fractie van gescheiden mest levert een product waarmee het organisch stof gehalte van de bodem kan worden versterkt, maar wellicht tegelijkertijd het bodem en strooiselleven versterkt dat weidevogels nodig hebben.

De mogelijkheden van innovaties in het natuurbeheer staan in de kinderschoenen en komen niet gemakkelijk van de grond. Veel van het natuurbeheer is geschoeid op (romantische) landbouwpraktijken van een halve eeuw geleden, terwijl er een nieuwe groep moderne veehouders en akkerbouwers opstaat voor wie natuurbeheer een uitdaging is om het economisch rendabel(er) te maken. Samenwerken op landelijk niveau is daarvoor belangrijk.

3. *Bedrijfsaanpassing*

Gelet op de vraag vanuit en de schaal van het natuurbeheer, ligt het voor de hand om bedrijven te verleiden zich te specialiseren in het natuurbeheer. Dat gebeurt op dit moment in beperkte mate. De veranderingen in de inrichting en beheervoorwaarden zullen naar alle waarschijnlijkheid leiden tot een geleidelijke overgang naar minder pachters, die zich er meer op toeleggen en dat kan ook omdat de beschikbaarheid van natuurland voor langere tijd kan worden gewaarborgd.

4 Financieringsstromen

In dit hoofdstuk worden de financieringsstromen geanalyseerd op twee niveaus: tussen de provincie en het gebied (ANV/Staatsbosbeheer) en binnen het gebied:

1. Tussen provincie en het gebied is het de opgave om een kosten effectieve en efficiënte balans te vinden tussen de te realiseren kwaliteit en de daarvoor aan te wijzen beheertypen met bijbehorende beheerkosten.
2. Op het niveau van het gebied gaat het om de vraag hoe de middelen die op gebiedsniveau binnenkomen goed kunnen worden besteed gelet op de te leveren natuurkwaliteit.

4.1 Provincie -> Gebied: Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL)

Voor de beheerkosten is een bijdrage beschikbaar vanuit de Subsidieregeling Natuur en Landschap. Deze wordt toegekend op basis van het Natuurbeheerplan waarin is opgenomen: het beheertype, de ligging en de omvang ervan. Deze wordt gemaakt door de provincie Overijssel, die daar de beheervergoedingen aanhangt. De aard van en kosten voor de beheersmaatregelen zijn per beheertype gestandaardiseerd en genormeerd. De Subsidieregeling Natuur en Landschap voorziet in de financiering van een (nog onbekend) percentage van die normkosten. De hoogte van de beheervergoedingen per beheertype wordt vastgelegd door Gedeputeerde Staten. De regeling gaat ervan uit dat de eigenaar / beheerder de doelen realiseert. De Index Natuur en Landschap omschrijft wel het doel, maar schrijft vrijwel geen expliciete beheermaatregel voor. Voor natuurbeheer op natuurterreinen geldt 'enkel' een verplichting tot instandhouding. De hoogte van de beheerbijdragen zijn gebaseerd op beoogde of te verwachten beheermaatregelen. Die staan dan – in hoofdlijnen – per beheertype in de bijlage.

De subsidie voor beheerbijdragen *SNL Natuur* kan worden aangevraagd door de eigenaar (of erfpachters) van een natuurgebied en niet door de pachters. Als de natuurgronden in gebruik worden uitgegeven aan de ANV en/of haar leden, ligt het voor de hand om de routing van de beheermiddelen van SNL via de opdrachtgever – dus SNL aanvrager Staatsbosbeheer - naar het gebied te leiden. In de subsidieregeling wordt ervan uitgegaan dat gecertificeerde beheerders het beheer uitvoeren en verantwoord de beheermiddelen inzetten. In dit geval is het Staatsbosbeheer die wordt gecertificeerd.

4.2 Sturen op beheerkosten door de provincie

De manier voor de provincie om te sturen op de kosten van het beheer, is sturen op het relatieve aandeel van de verschillende beheertypen in het gebied. Een mogelijkheid die daarbij hoort is dat voor bepaalde beheertypen uit het Natuurbeheerplan, geen beheersubsidie wordt opgesteld omdat die typen – onder voorwaarden - kostenneutraal beheerd kunnen worden. In dat laatste geval ontnemt de provincie zichzelf een sturingsmogelijkheid op de kwaliteit van het beheer. De door de provincie opgestelde kaart met beheertypen geeft weer waar welke doelen op termijn gerealiseerd worden, c.q. de potentie van het gebied. De beheertypen kaart is dus geen afspiegeling van de huidige natuurwaarden. Na inrichting ontwikkelen zich de nieuwe beheertypen.

In tabel 4.1 wordt een overzicht gegeven van de voorgestelde beheertypen (2014 – 2020) en hun relatieve bijdrage aan het totaal van de jaarlijkse beheerkosten (datum kaart: 2 april 2012). De definitieve kaart kan op onderdelen afwijken van deze kaart. In de berekening is uitgegaan van 75% van de normkostenvergoeding. De mogelijkheden om te schuiven met beheertypen zijn beperkt. Immers met de inrichting worden de omgevingscondities vastgelegd die de basis vormen voor de beheertypen en dus de kosten van het beheer. Bij de vaststelling van de beheertypen is gezocht naar een balans tussen de vergoedingen/kosten en de te realiseren natuurdoelen. Dat leidt er toe dat er extra aandacht uitgaat naar de:

De lijnen in het landschap

De lijnen in het landschap zijn bijzonder waardevol voor de natuurdoelen. De lijnen waar het

meest van wordt verwacht zijn de open boksloten in de Olde Maten en dan met name de randen van de boksloten. In de Veerslootlanden wordt veel verwacht van de afgeschuinde taluds van slootranden. De open boksloten zijn een mozaïek van beheertypen open water (N 04.02), moeras en rietlanden (N 05.01, N 05.02) en zullen in de successie hopelijk eindigen als veenmosrietland en/of trilveen (N 06.01, N 06.02). Sommige open boksloten zijn inmiddels al moeras aan het worden. Veel boksloten zijn (nog) dichtgegroeid met houtsingels waaraan het landschap op dit moment zijn typische slagen ontleend. De planning is om bij 60% daarvan de houtsingels weg te halen. Dat heeft consequenties voor de (dynamiek) in de beheerkosten naar de toekomst.

De lijnen vragen om een eigen beheer. Het beheer van de randen van de boksloten loopt het risico om tussen wal en schip te vallen. Als de bokslot in een successiestadium zit voorbij de *Zoete Plas* (N 04.02), dan wordt het beheer intensiever en moet er regelmatig geschoond worden met de maaikorf en is het beheer van de randen automatisch geborgd. Zo lang de open boksloten als *Zoete Plas* zijn aangemerkt, gebeurt dat niet. Vandaar dat de graslanden aan weerszijden van boksloten waar veel natuurpotentie van wordt verwacht (Natura 2000 doelen) zijn aangemerkt als vochtig hooiland (N 10.02). Het type kan niet worden bemest en de vegetatie moet worden gemaaid en afgevoerd.

De andere lijnen in het landschap zijn de bossingels. Zo lang deze singels niet zijn weggehaald, vragen zij specifiek onderhoud (hakhout, periodiek afzetten). Dit periodiek afzetten is van belang om te voorkomen dat afbrekende bomen op het grasland terecht komen.

Tabel 4.1 Beheertypen en jaarlijkse kosten voor Olde Maten / Veerslootlanden

Nummer	Naam	eenheid	€ / eenheid 100%	€ / eenheid 75%	#	Prijs (75%)	% van de kosten
N04.02	Zoete plas	ha	€ 54	€ 40	46	€ 1.827	0,48%
N04.02	Zoete plas (open getrokken bokslot)	ha	€ 54	€ 40	24	€ 948	0,25%
N05.01	Moeras	ha	€ 641	€ 481	58	€ 27.955	7,32%
N05.02	Gemaaid rietland	ha	€ 589	€ 442	18	€ 7.775	2,04%
N06.01	Veenmosrietland en moerasheide	ha	€ 2.013	€ 1.509	7	€ 10.640	2,79%
N06.02	Trilveen	ha	€ 2.322	€ 1.741	1	€ 1.641	0,43%
N10.01	Nat schraalland	ha	€ 2.036	€ 1.527	49	€ 75.168	19,69%
N10.02	Vochtig hooiland	ha	€ 1.239	€ 930	7	€ 6.827	1,79%
N10.02	Vochtig hooiland	ha	€ 1.239	€ 930	20	€ 18.300	4,79%
N12.02	Kruiden- en faunarijk grasland	ha	€ 301	€ 226	416	€ 93.976	24,61%
N12.06	Ruigteveld	ha	€ 82	€ 61	0	€ 20	0,01%
N13.01	Vochtig weidevogelgrasland	ha	€ 519	€ 390	245	€ 95.422	24,99%
N13.02	Wintergastenweide	ha	€ 19	€ 14	8	€ 109	0,03%
N14.02	Hoog- en laagveenbos	ha	€ 28	€ 21	9	€ 192	0,05%
N17.01	Vochtig hakhout en middenbos	ha	€ 2.964	€ 2.223	1	€ 2.416	0,63%
N18.02	Houtwal, houtsingel en struweelhaag	ha	€ 1.473	€ 1.105	35	€ 38.634	10,12%

Graslanden

Er zijn twee type graslanden die domineren in oppervlakte: kruiden en faunarijk grasland (N 12.02, 25% van de kosten) en vochtig weidevogelgrasland (N 13.01, 25% van de kosten). Ook een derde type – het natte schraalland – draagt aanzienlijk bij in de kosten. Het N 12.02 type is – uit oogpunt van beheerkosten – het goedkoopste type. Schuiven met dit beheertype naar een goedkoper type is niet van toepassing. In het geval op dit type mest/beweiding wordt toegelaten, is er een kans dat sommige percelen kostenneutraal kunnen worden beheerd. Echter, daar staan situaties tegenover dat de beschikbare vergoedingen voor het beheer onvoldoende zijn (zie hoofdstuk 4.3). Daarom is er vooralsnog geen reden om aan te nemen dat het beheer van deze graslanden goedkoper kan dan voor de beschikbare vergoedingen.

Het nat schraalland (N 10.01) doorschuiven naar vochtig hooiland (N 10.02) kan als in de praktijk blijkt dat het peil in de zomer dermate ver uitzakt dat het met lichtere landbouw machines is te oogsten. Zo dat niet lukt, is een gespecialiseerde machine nodig en dus de beoogde vergoedingen. Gelet op de Natura 2000 status van dit beheertype, ligt het aanpassen van de inrichting meer voor de hand dan het type aanpassen.

Het vochtig weidevogelgrasland doorschuiven naar een goedkoper type vormt een dilemma. Doorschuiven naar het kruiden- en faunarijke grasland ligt voor de hand als het niet lukt om er een vochtig weidevogel grasland van te maken. Vooralsnog echter is de keuze op de laatste gevallen gelet op de nabijheid van goed weidevogelgrasland op de agrarische percelen. Het type zal zich echter nog moeten bewijzen (zie 2.2.4). Dat betekent dat er strikte beheervoorwaarden op worden gelegd (type mest en tijdstip van bemesten bijvoorbeeld en een mozaïek als er vogels broeden). Voor het gedeelte van de Olde Maten dat is gereserveerd voor vochtig weidevogelgrasland geldt dat in een straal van 200 meter rond dit grasland de opgaande begroeiing moet worden verwijderd vanwege de verhoogde kans op predatie. Mocht dat niet kunnen en de beoogde dichtheid niet worden gerealiseerd, dan ligt een overgang van dit gebied naar N 12.02 voor de hand. In het gedeelte van de Veerslootlanden met de bestemming vochtig weidevogelgrasland is niet zo zeer de begroeiing als wel de waterhuishouding van het perceel die de ontwikkeling tot het type vochtig weidevogelgrasland beperkt. N 12.02 als alternatief voor N 13.01 is hier ook denkbaar, maar dan heeft dat type meer een bufferfunctie voor het blauwgrasland. Pas op langere termijn mag enige verschraving en soortenrijkdom worden verwacht.

Conclusie sturen op kosten voor Provincie

Door de koppeling van de beheerbijdragen aan de beheertypen en het Natuurbeheerplan, is de speling om te kunnen sturen op beheerkosten beperkt. Zeventig procent van de beheerkosten van het gebied worden bepaald door drie typen grasland. Sturing op die typen naar een goedkoper type is alleen te overwegen bij het weidevogelgrasland (N 13.01). Dit heeft het risico een weidevogel-ei kwestie te worden: als er onvoldoende kan worden gestuurd op het beheer, kan het beoogde type niet worden gerealiseerd.

4.3 Kosten en baten beheer op gebiedsniveau

De beheerbijdragen vanuit de provincie worden op gebiedsniveau (Staatsbosbeheer/ANV) één op één gekoppeld aan de beheertypen en percelen waarvoor een bepaald beheertype geldt. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat er niet wordt verevend tussen de beheertypen. *Binnen* beheertypen kan dat eventueel noodzakelijk zijn. Bij deze afweging speelt een rol dat de evaluatie van de natuurdoelen primair plaatsvindt op niveau van beheertype.

Verevening binnen beheertypen is noodzakelijk in de Olde Maten voor het beheertype N 12.02. De percelen waaraan dit beheertype is toegekend verschillen in hun condities. Die variatie wordt veroorzaakt door type randen (boksloten, dan wel bossingel), breedte, drooglegging, mate van pitrusvorming, e.d. En deze percelen worden verpacht aan een grote variatie aan deelnemers. Dus is er voor dit beheertype een differentiatie in pachtprijs (+/-) noodzakelijk. Op basis van een waardering van de percelen in termen van kosten en baten (business case) wordt per perceel een reële pacht (+/-) bepaald op een zodanige manier dat het beschikbare bedrag voor het gehele type voor dit gebied voldoende is voor het beheer. De sleutel waaraan kan worden gedraaid om het kostenneutraal te maken is de toegestane bemesting.

De waardering van percelen met een bepaald beheertype wordt gekoppeld aan business case voor het beheertype waarin de variatie kan worden verwerkt. Zo is het mogelijk om op een perceel grasland langs een boksloot waar bemesting is toegestaan, deze bemesting uit te sluiten voor een strook van vijf meter vanaf de sloot en daardoor wordt de mestplaatsing voor dat deel beperkt en in rekening gebracht bij de kosten van de business case.

Het voorstel is om de waardering van de percelen uit te voeren in de vorm van een puntenstelsel en classificering in enkele klassen, waaraan prijzen (+/-) worden gekoppeld. Pas als deze classificering is uitgevoerd en de bijbehorende business cases zijn gemaakt, kan op het niveau van het beheertype worden uitgerekend of dit type kostenneutraal kan worden beheerd en hoeveel mestgift van welke soort acceptabel is, c.q. moet worden.

4.3.1 Business cases beheertypen

Het principe van een business case is dat kosten en baten van gebruik en beheer inzichtelijk worden gemaakt. Deze berekeningen gaan uit van een mogelijk landbouwkundig gebruik. Voor de normgetallen is gebruik gemaakt van KWIN Veehouderij aangevuld met lokale loonwerk tarieven. Een voorbeeld van een dergelijke case voor het beheertype N 12.02 Kruiden en faunarij grasland (zonder toepassing van mest) is opgenomen in tabel 4.2.

Tabel 4.2 Voorbeeld van een business case Voor kruiden- en faunarij grasland.

12.02 Kruiden en fanarij grasland						
Variant 1: Winning van kuilvoer zonder plaatsing van mest						
Baten						
1 kuilvoer	opbrengst	kg ds/ha	vem/kg ds	kvem/ha	prijs/kvem	waarde/ha
snede mei	kuilgras 1	3000	750	2250	€ 0,13	€ 283,50
snede juni	kuilgras 2	2000	750	1500	€ 0,13	€ 189,00
		5000				€ 472,50
3 Toeslag EU						pm
Totaal kosten besparing aankoop van voer						€ 472,50
Kosten						
1 voerwinning	# snede			loonwerk €/snede /ha	eigen arbeid €/snede /ha	loonwerk € / snede /ha
	2			€ 220,00	€ 178,00	€ 440,00
2 mestplaatsing			15 ton drijfmest			€ 150,00
3 slootonderhoud			km/ha	€/km		
			0,25	€ 100		€ 25,00
4 waterschapsbelasting						€ 5,00
5 OZB						pm
6 Pacht						€ 100,00
7 transport	afstand bedrijf - perckosten/km					
	0		174			€ 0,00
Totaal kosten werk + pacht						€ 720,00
netto rendement						€ 247,50-

Enkele opmerkingen bij een dergelijke business case:

- In dit voorbeeld is er dus sprake van een berekend negatief rendement dat moet worden opgevangen door een beheerbijdrage.
- Dit negatieve rendement kan worden verminderd door bijvoorbeeld beweiding (vermindering loonwerkkosten) of door op meer percelen mest toe te staan.
- In deze case is afstand niet meegenomen. Als het perceel bijvoorbeeld 10 km van het bedrijf ligt, worden de kosten bij twee sneden verhoogd met € 870 / ha / jr.
- Als er wel mest mag worden uitgereden kan dit beheertype kostenneutraal worden beheerd, mits de afstand er niet toe doet. Kosten mestplaatsing gaan dan naar baten.
- Mestplaatsing moet als kostenpost worden meegerekend, omdat ondernemers de nutriëntenwaarde van ruwvoer volgens forfaitaire normen (gebaseerd op dierenaantal) moeten terugbrengen op het land. Is die waarde op bedrijfsniveau te hoog voor de beschikbare hoeveelheid grond die in gebruik is, dan moet er mest worden afgevoerd. Dat betekent in dit

geval dat de ondernemer pas daadwerkelijk de voorgestelde kosten gaat maken als hij/zij aan het maximum zitten voor wat betreft de mestproductie.

- In de business cases op niveau van beheertype is er niet alleen een trade off tussen beheervergoedingen en mest, maar ook tussen pachtprijs, beheervergoedingen en mest. Als blijkt dat N 12.02 niet kostenneutraal kan worden beheerd omdat er te weinig mest kan worden toegelaten, is de volgende stap de pachtprijs eraf te halen, c.q. te verlagen. Dit systeem moet zijn beslag krijgen nadat de waardering van N 12.02 in klassen is gedaan.
- Er is geen rekening gehouden met een toeslag vanuit het Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB). Omdat vanaf 2014 – wellicht 2015 - een nieuw stelsel voor GLB gaat gelden, heeft het nu weinig zin om daarvoor bedragen in te vullen. Kan later worden toegevoegd.
- Wanneer het grasland in normale condities verkeert, zijn de kosten van het kuilen van het gras (balen) ongeveer gelijk aan de kosten van de aankoop van vergelijkbaar ruwvoer.
- De business case gaat uit van gebruik van natuurland voor kuilen ten behoeve van de gangbare melkveehouderij. Dit is een belangrijke praktijk in dit gebied. Voor natuurbeheer is dit een aantrekkelijk landgebruik. In vergelijking met beweiden worden meer voedingsstoffen afgevoerd mits er geen bemesting wordt toegestaan. De benutting van het natuurgras op het bedrijf hangt niet alleen af van de kwaliteit van het natuurgras, maar ook van het type koeien. Dat ligt buiten de invloed van de verpachter en het is aan de ondernemer om zich daarop in te stellen, wat in enkele gevallen ook gebeurt in dit gebied. Zo zijn er ook geen technische verschillen tussen gangbaar en biologisch als het gaat om natuurbeheer, hoewel de animo onder biologische boeren voor natuurbeheer relatief wel groter is.
- Er kan worden overwogen om 10% transactiekosten op te nemen in deze business cases voor de ondernemer: kosten die de ondernemer maakt om het beheer te managen, c.q. organiseren: papierwinkel, relatiebeheer, etc. Dat is 10% van de omzet, in dit geval 10% van € 684,-. Transactiekosten per hectare zijn voor een belangrijk deel onafhankelijk van de bedragen die omgaan en een vast bedrag verdient daarom de voorkeur.

Pachtprijs en agrarische waarde

De hoogte van de pachtprijs die gevraagd kan worden aan de individuele pachter is formeel onderwerp van de Staatssteuntoets. Immers er wordt grond van de overheid gegund aan private ondernemingen. Deze Staatssteuntoets schrijft voor dat *wanneer alle kosten en opbrengsten met elkaar in evenwicht zijn*, er geen sprake is van (oneigenlijke) staatssteun. Dat betekent niet dat er geen rendement uit het beheer mag worden gehaald, want alle arbeidskosten zijn verdisconteerd in de kosten. In bovenstaand voorbeeld betekent dat er maximaal € 247,50 aan vergoeding kan worden gegeven voor dit beheer (negatieve pachtprijs). Het betekent dat er formeel sprake is van 'werken' of diensten. En voor werken moet formeel een aanbesteding plaatsvinden, tenzij het op eigen grond/erfpacht is. Hier wordt in hoofdstuk 5 verder op ingegaan.

Een veel gehoorde kritiek van boeren is, dat op deze manier er kennelijk geen geld mag worden verdiend aan het beheer. Die ruimte is er wel en die ontstaat door ten opzichte van de formele normkosten waarop de agrarische waarde wordt gebaseerd, maximaal kostenbesparing toe te passen. In de praktijk is er op deze manier marge te halen uit het beheer. Dat is ook nodig omdat er ook jaren bij zijn dat door slechte weersomstandigheden e.d. er verlies wordt geleden op het beheer. Dit geldt niet alleen voor het natuurgrasland maar ook voor agrarisch grasland. De marges die daar worden gerealiseerd bij de voederwinning zijn eveneens vrijwel afwezig.

Er is dus sprake van (a) pachtprijs die Staatsbosbeheer doorberekent op basis van de inbreng van publieke grond en (b) pachtprijs voor de eindgebruiker die wordt bepaald door de balans van kosten en baten. In de praktijk zijn deze twee van elkaar afhankelijk.

De waarde van de inbreng van grond (formele pachtprijs) wordt bepaald door de agrarische waarde van de grond. Wat is die waarde als formeel het rendement op nul uitkomt: geen agrarische waarde dus. Jawel, die waarde ontstaat doordat het gewonnen gras wordt omgezet in melk door de koeien. Maar daarvoor hoeft de ondernemer geen natuurgrasland te gebruiken. Hij/zij kan ook gras aankopen en mest afvoeren met hetzelfde rendement.

De vraag naar agrarische waarde is dus een afpeltoefening van kosten en baten. Voor de kosten:

- Kosten/baten van mest: al dan niet ruige mest (duurder), al dan niet mestplaatsing als kostenpost (verschraling).
- Pachtprijs.

- Loonwerk.
- Overige bijzondere omstandigheden op het perceel: perceelsvorm, mate van vernatting (extra kosten mechanisatie – KWIN voldoet dan niet).

Dit zijn de variaties aan de kostenkant. Ook aan de batenkant is het een afpeloefening:

- Feitelijke productie, mede afhankelijk van eventuele bemesting.
- Genoemde mestplaatsing (zie boven).
- Eventuele toeslagrechten (nu niets over te zeggen).
- Beheervergoedingen.

Door de beschikbare beheervergoedingen als uitgangspunt te nemen kan er een (agrarische) waarde ontstaan voor bijvoorbeeld Nat Schraalland (N 10.01) omdat de ondernemers bijvoorbeeld in staat zijn om dat kosteneffectiever te beheren dan de normkosten waarop de beheervergoedingen zijn gebaseerd. Zij kunnen besluiten om droog gras van dit type als strooisel te gebruiken. Dan heeft het een vervangende waarde voor stro. Netto zijn er dan nog steeds (hoge) kosten.

Als elke kostenbesparing van het beheer per beheertype op deze manier wordt omgezet in een aanpassing van de pachtprijs wordt de eindbeheerder elke prikkel ontnomen om kosten efficiënter te werken. Dan kunnen er ook discussies ontstaan over de normbedragen voor de business case. Dat is niet des ondernemers. De functie van de business case is om een referentie te hebben voor de uiteindelijke pachtprijs en de onderlinge verschillen. Tevens geeft het houvast voor het bepalen van oneigenlijke staatssteun. Voor het bepalen van de uiteindelijke pachtprijs zijn er verschillende mogelijkheden:

1. Open inschrijving voor de verpachting houden. Daarmee wordt enerzijds het ondernemerschap uitgedaagd dat zich instelt op natuurbeheer en anderzijds kan op deze manier mogelijk nog een (beperkt) extra rendement op gebiedsniveau worden gerealiseerd. Vanuit het perspectief van een langdurige relatie opbouwen ligt het voor de hand om – bij een positieve evaluatie van het uitgevoerde beheer – de pacht te verlengen na een eerste periode van zes jaar. Als zich dat voordoet ontstaat er slechts eenmalig een marktwerking in bepalen van de pachtprijs en is daarom een aanvullende benadering nodig om bij verlenging een zakelijke discussie te voeren over (de ontwikkeling van) de pachtprijs
2. De verpachter stelt een pachtprijs vast op basis van de systematiek van business case, maar laat ook andere factoren meewegen, die onder andere zijn afgeleid van criteria voor pachters. Ook de lengte van de pacht kan daarin een rol spelen. In de praktijk wordt vaak een complex aangeboden voor pacht en niet een uniforme hectare.
3. Naast de pachtprijsbepaling op basis van de businesscases en de open inschrijving kan op basis van de Grondkamersystematiek tot een pachtprijsbepaling worden gekomen. Deze gaat uit van een regionale pachtnorm die wordt verminderd met allerlei vergoedingen voor beperkingen in de bedrijfsvoering, zoals wel/niet bemesten, drooglegging, wel/niet bespuiten, graslandvernieuwing, etc. De confrontatie met de lokale markt leidt dan uiteindelijk tot de pachtprijs die in de overeenkomsten wordt vastgelegd.

Welke systematiek ook wordt toegepast, in alle gevallen is het van belang dat de prijs transparant wordt vastgesteld en verantwoord.

Conclusie over pachtprijs

- Als de beheervoorwaarden en overige omstandigheden als vaste uitgangspunten worden genomen, kan op basis daarvan de pacht (+/-) worden bepaald. Dat wil niet zeggen dat er met natuurbeheer geen geld kan worden verdiend.
- Pachtprijs voor eindgebruiker bepalen aan de hand van een businesscase met toepassing van formele normen geeft een (transparante) referentie voor de pachtprijs en om oneigenlijke staatssteun te voorkomen. In de praktijk wordt het onderhandelen, al dan niet via open inschrijving wat er voor een specifiek perceel of voor een complex gevraagd kan worden.
- De lokale markt voor de verpachting van natuurgrond bepaalt de te hanteren pachtprijs bij een eerste contract. Wordt er verlengd dan ontstaat er een discussie over aanpassingen van de pachtprijs aan de hand van een business case.

- In principe staat de pacht en de toepassing van beheervergoedingen los van elkaar. Er is pas sprake van een netto betaling van een beheervergoeding aan pachters als de lokale markt geen positieve pacht prijs mogelijk maakt.
- Los van de toepassing van beheervergoedingen in het kader van de pacht zoals hierboven aangegeven, kunnen pachters voor het verrichten van beheerwerk buiten het kader van de pachtovereenkomsten worden betaald. Deze werkzaamheden worden uitgegeven en afge-rekend door de ANV Horst en Maten op basis van de overeenkomst met Staatsbosbeheer.

4.4 Financieel beheer op gebiedsniveau

Op niveau Staatsbosbeheer/ANV komen de bijdragen SNL als een totaalbedrag binnen. Door het toepassen van de business case en de daaraan gekoppelde pacht prijzen (+/-) die de eindge-bruiker betaalt ontstaat er een saldo (+/-). Is dat saldo negatief dan is er een probleem op ge-biedsniveau en kan de opdracht van de overheid niet worden uitgevoerd. Het streven is om het saldo waar mogelijk te beïnvloeden met beheervoorwaarden, zoals toepassing van mest. Is het saldo positief, dan ontstaan er reserves op objectniveau (Olde Maten / Veerslootlanden). Een reserve op objectniveau is een voorwaarde voor een duurzaam beheer voor de langere termijn. Met deze reserve kunnen verschillende activiteiten ten dienste van het beheer worden onder-nomen, zoals:

- Opvangen van tegenvallers in het beheer. Percelen kunnen zich slecht ontwikkelen (veel pitrus bijvoorbeeld) en een restauratiebeheer nodig hebben dat een tijdelijke extra impuls vraagt.
- Investeren in machines voor beheer. Voor sommige machines is het mogelijk rendabeler om die zelf te hebben, maar die vragen om investeringen.
- Innovaties in het beheer. Deze innovaties kunnen betrekking hebben op experimenten om te onderzoeken of de kwaliteit van het beheer kan worden verbeterd of het rendement door een nieuwe toepassing te vinden voor de producten die uit de natuur komen.

Dit zijn enkele voorbeelden. In de praktijk van het beheer zullen er meer hiervan ontstaan. Door de samenwerking van beheerders binnen de ANV, ontstaan er mogelijke voordelen die zich vertalen in financiële termen en in de kwaliteit van het beheer. De besparingen kunnen bijvoor-beeld een gevolg zijn van:

- De mogelijkheid van geconcentreerde mobilisatie van beheermiddelen bij gunstige terrein-omstandigheden bijvoorbeeld bij vorst of tijdelijk hoog zomerweer. Inzet van mensen kan door de ANV snel worden geregeld uit een beschikbare pool.
- Afstemming en combinatie van beheerwerk met gebruik van pachtpercelen leidt tot het voorkomen van schade en efficiënte inzet van machines.
- Beperking van transportkosten voor de afvoer van biomassa door gebruik te maken van plaatselijke vraag die in verenigingsverband kan worden geïnventariseerd.

De mate waarin de voordelen van de samenwerking worden benut, wordt mede bepaald door de (toenemende) kennis en ervaring van de beheerders.

Op termijn zal nader bezien worden in hoeverre met het concept van ecosysteem-diensten, waarmee meer activiteiten in beeld zijn dan het natuurbeheer, een basis vormt om de financiële belangen van partijen op te baseren. Immers het ligt voor de hand dat er meer geldstromen kunnen ontstaan indien er meer exploitatiemogelijkheden gevonden worden die de bijzondere waarde van dit gebied kunnen ondersteunen.

Financieel beheer

Het beheer van financiële middelen wordt uitgevoerd aan de hand van een gezamenlijk vast te stellen administratieve organisatie die aansluit bij bestaande praktijk in de samenwerkingsvor-men tussen Staatsbosbeheer en Agrarische Natuurverenigingen. Dat maakt het tevens mogelijk om aan te sluiten bij de financiële praktijk binnen Staatsbosbeheer. De voorwaarde is dat het hoe dan ook transparant is. De op te bouwen financiële reserves uit inkomsten krijgen een af-zonderlijke plaats in de financiële verantwoording door de ANV. De bestemming van het financi-ele resultaat wordt vastgelegd in de samenwerkingsovereenkomst tussen Staatsbosbeheer en ANV.

Op Gebiedsniveau (Olde Maten / Veerslootlanden) ontstaat er een balans voor inkomsten en uitgaven. Die balans ziet er als volgt uit:

Inkomsten:

- Bijdragen aan het beheer vanuit SNL
- Inkomsten uit pacht
- Inkomsten uit jacht

Uitgaven:

- De beheerkosten om te kunnen voldoen aan de SNL vereisten
- Kosten voor recreatie
- Organisatiekosten van Horst en Maten
- De eigenaarsvergoeding voor Staatsbosbeheer
- Vaste lasten

Overigens zij opgemerkt dat Staatsbosbeheer een Rijksbijdrage ontvangt voor kosten organisatie en publieksvoorlichting⁴. De ANV voorziet, zo lang haar organisatiekosten redelijkerwijze hoger zijn dan beschikbaar komt via de voorziene reguliere geldstroom, dat zij een beroep kan blijven doen op de provinciale overheid.

4.5 Conclusies Financiën

- De provinciale sturing op de kosten vindt plaats via de toekenning van beheertypen. Daarin zijn er twee elementen die extra aandacht verdienen: (a) de lijnen in het landschap, waar de meeste natuurwaarden worden gerealiseerd en (b) het beoogde vochtig weidevogelgrasland, dat een substantieel deel van de beheerkosten uitmaakt, maar waarvan het nog niet duidelijk is in welke mate de ontwikkeling tegemoet komt aan de beleidsdoelen die er voor dit gebied gelden.
- Voor het bepalen van de pachtprijs is de basis een transparante systematiek van kosten en baten een goed middel om als referentie voor de onderhandelingen te hanteren. Dat kan volgens een aangepast model van de Grondkamer of door business cases op te stellen. Bij een nieuwe verpachting wordt via een locale open inschrijving uiteindelijk de marktwaaarde voor de pacht van de grond vastgesteld.
- Door de samenwerking tussen Staatsbosbeheer en Horst en Maten zijn aanmerkelijke voordelen te behalen die kwalitatief te benoemen zijn maar op voorhand niet te kwantificeren .

⁴ PDOC01/246006

5 Organisatie en Contractvorming

5.1 Overwegingen

In de samenwerking spelen vier partijen een rol:

<i>Provincie Overijssel</i>	1. Beleidsverantwoordelijke voor natuur 2. Financier van het beheer
<i>Staatsbosbeheer</i>	1. Grondeigenaar 2. Eindverantwoordelijke doelrealisatie 3. partner op grond van privaatrechtelijke overeenkomst met Horst en Maten 4. opdrachtgever voor Horst en Maten 5. Inbreng professionele ecologische (beheer)kennis 6. Partner in gebiedsprocessen 7. Aanvrager en beheerder SNL subsidie
<i>Horst en Maten</i>	1. Operationeel beheerder specifieke beheertypen 2. Partner op grond van privaatrechtelijke overeenkomst met Staatsbosbeheer. 3. Opdrachtnemer van Staatsbosbeheer 4. Inbreng professionele landbouwkundige kennis 5. Organisatie/regie uit te besteden beheer incl. verpachtingen 6. aannemer/ werkploeg
<i>Boeren, werkploegen en aannemers</i>	1. Uitvoerende beheerders 2. Inbreng professionele (landbouwkundige) beheerkennis

De samenwerking tussen deze vier partijen heeft ten doel het beheer- en onderhoudsplan zodanig uit te voeren dat:

- Vastgestelde natuurdoelen worden gerealiseerd, inclusief de Natura 2000 verplichtingen.
- Een balans ontstaat tussen de ecologische en economische aspecten.
- Een structurele en langdurige relatie ontstaat.
- Efficiëntie in voordelen ontstaan (o.a. schaalvoordelen).
- Draagvlak in de omgeving voor natuurbeheer wordt onderhouden en ontwikkeld.

Het effect is dat wordt voldaan aan de drijfveer achter deze overheveling van operationeel beheer en die ligt op het sociaal-culturele vlak: mensen zien het gebied als een onderdeel van hun cultureel erfgoed en willen zeggenschap erover behouden.

De randvoorwaarden in de samenwerking worden onder meer bepaald door Europese afspraken over het voorkomen van ongeoorloofde Staatssteun en de aanbestedingsafspraken binnen Staatsbosbeheer als Zelfstandig Bestuurs Orgaan.

- Staatssteun. Hier wordt vereist dat er marktconforme prijzen worden toegepast bij de ingebruikgeving van gronden en de vergoedingen voor diensten;
- Aanbesteding. Meervoudige aanbesteding van werken, diensten of leveringen kan nodig zijn afhankelijk van de drempelwaarden die daarvoor gelden. Dat kan ook worden toegepast voor verpachting.

Er is in de samenwerking een groot aantal variabelen in het spel, die belemmeren dat samenwerkingsafspraken voor de langere termijn onomkeerbaar worden vastgelegd. Deze variabelen spelen bij de deelnemende organisaties, bij de doelstellingen voor het natuurgebied en de wet- en regelgeving.

Organisaties

- Horst en Maten: Deze ANV organiseert zich nu voor het eerst als een natuurbeheerder van de EHS en voert alle taken uit die bij de verpachting van de gronden horen, terwijl de juridisch en administratieve kant van de verpachting via Staatsbosbeheer loopt. Het is een vereniging, die (collectief) allerlei zakelijke activiteiten gaat ondernemen.

- Staatsbosbeheer: Deze gaat gebruik maken van de subsidieregeling SNL onder regie van de provincies.
- Provincie: wordt integraal verantwoordelijk voor de uitvoering van het natuurbeleid door het Decentralisatieakkoord.

Gebied

- Het natuurgebied Olde Maten / Veerslootlanden verandert door de beoogde inrichting en verandering van bestemming. Dat heeft invloed op de gebruiksmogelijkheden door pachters.

Regelgeving

- Het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB) wordt vanaf 2014 herzien. Dat kan consequenties hebben voor de baten van het beheer.
- Regelgeving rond SNL en de meststoffenwet zijn aan politieke en bestuurlijke veranderingen onderhevig.

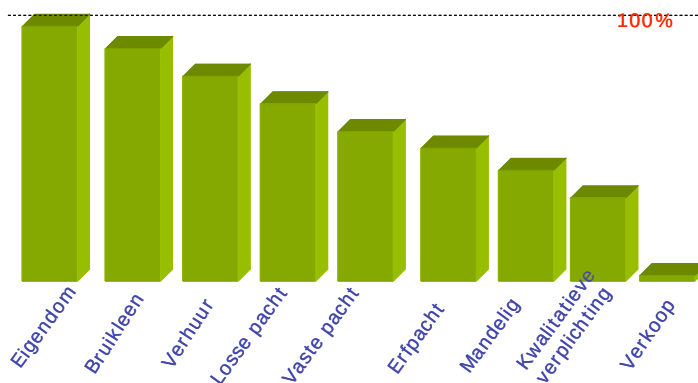
Deze variabelen, c.q. onzekerheden, zijn aanleiding om de samenwerking te ontwikkelen via een groeimodel, waaraan alle drie partijen deelnemen. Het accent ligt op de samenwerking Staatsbosbeheer – ANV en op de relatie tussen ANV en pachters.

5.2 Ingebruikgevingsvormen: theorie

Er zijn verschillende manieren waarop een grondeigenaar gronden in gebruik kan geven aan derden. Afhankelijk van de vorm verschuift het beschikkingsrecht over de grond van eigenaar naar gebruiker. In het uiterste geval is sprake van verkoop van grond.

In Olde Maten/Veerslootlanden blijft de grond in (bloot) eigendom van Staatsbosbeheer en gaat het om vormen van pacht of erfpacht.

Staatsbosbeheer ontvangt – in geval van pacht - als grondeigenaar van Provincie Overijssel de SNL-gelden voor het gebied om daarmee het gebied op zodanige wijze te beheren en onderhouden dat de gewenste natuurdoelen worden bereikt. Bij erfpacht ontvangt de pachter – i.c. de ANV Horst en Maten – de SNL subsidie en is die eindverantwoordelijk voor de realisatie van de subsidieverplichtingen.

5.3 Aanbesteding en staatssteun

5.3.1 Aanbesteding

Algemeen

Europees aanbesteden is een georganiseerde manier van inkopen. Van aanbesteding is sprake als meer partijen de gelegenheid krijgen een offerte voor een opdracht uit te brengen. Europese aanbesteding is van toepassing op overheidsinstellingen en publiekrechtelijke organisaties.

Bij iedere overheidsopdracht kan aan de hand van drie hoofdvragen worden vastgesteld of een opdracht (Europees) moet worden aanbesteed:

1. Is de opdrachtgever een aanbestedende dienst?
2. Is er sprake van een overheidsopdracht?
3. Ligt de waarde van de opdracht boven het drempelbedrag?

Wanneer alle vragen met 'ja' worden beantwoord, dan bestaat er in beginsel een verplichting de opdracht Europees aan te besteden.

Aanbestedende dienst

Een 'aanbestedende dienst' wordt gedefinieerd als de staat, de territoriale lichamen, publiek-rechtelijke instellingen en verenigingen gevormd door een of meer van deze lichamen of een of meer van deze publiekrechtelijke instellingen. Staatsbosbeheer is een ZBO en heeft een publieke functie. Middelen voor aankoop en beheer van terreinen worden gefinancierd met bijdragen van de overheden, in de toekomst uitsluitend de provincies. Staatsbosbeheer is daarom een aanbestedende dienst.

Pacht

Een persoonlijk recht, waarbij de volgende vormen worden onderscheiden:

1. Reguliere pacht (zowel voor hoeve als los land)
 - goedkeuring door grondkamer nodig
 - maximum norm pachtprijs
 - voorkeursrecht pachter (behalve bij verkoop aan veilige verpachter)
 - continuatierecht van toepassing
 - indeplaatsstelling van toepassing
2. Geliberaliseerd korter dan 6 jaar (alleen los land)
 - goedkeuring grondkamer alleen op contract
 - pachtprijs is vrij
 - geen voorkeursrecht, geen indeplaatsstelling, geen continuatierecht
3. Geliberaliseerd 6 jaar en langer
 - zelfde als vorm korter dan 6 jaar, maar nu wel sprake van prijsstoets door de grondkamer
4. Verpachting binnen reservaten (natuurpacht/beheerpacht)
 - voor hoeve of los land
 - verplichting opleggen mogelijk met het doel de bedrijfsvoering te richten op behoud van natuur en landschap
 - duur: 6 jaar
 - verder kenmerken van een reguliere pachtovereenkomst
 - bepaling over beheervergoeding

Erfpacht

Een zakelijk recht dat de erfpachter de bevoegdheid geeft een onroerende zaak van een ander te houden en te gebruiken. In de akte van vestiging, die in de Openbare Registers wordt ingeschreven, kan aan de erfpachter de verplichting worden opgelegd aan de eigenaar op al dan niet regelmatig terugkerende tijdstippen een geldsom (canon) te betalen. Erfpacht kent een grote mate van regelend recht, terwijl pacht een grote mate van dwingend recht kent. Indien erfpacht is gevestigd voor de duur van 25 jaar of korter zijn de dwingende bepalingen uit de pachtregelgeving van toepassing. In verband hiermee wordt in de praktijk doorgaans agrarische erfpacht gevestigd voor minimaal 26 jaar.

Overheidsopdracht

De opdracht kan zijn:

- een 'werk', bijvoorbeeld het bouwen van een fysiek bouwkundig of civieltechnisch object zoals gebouw;
- een 'dienst', bijvoorbeeld het verlenen van juridisch advies of het uitvoeren van een ingenieursopdracht;
- een 'levering', bijvoorbeeld het leveren van goederen.

Het afsluiten van een pachtcontract, en in het algemeen het uitgeven van grond is wettelijk bepaald en wordt niet gezien als werken, leveringen of diensten. De enkele ingebruikgeving is derhalve geen overheidsopdracht. De eventueel te verrichten diensten (in de vorm van beheer) zijn daarentegen in beginsel wel aanbestedingsplichtig. Hieruit blijkt dus een duidelijke

scheidslijn tussen de ingebruikgeving (pachtovereenkomst met landbouwkundig beheer) en een 'onderhoudscontract'.

Drempelbedragen

Bij een aanbesteding zijn selectiecriteria van toepassing. De Richtlijn 2004/17/EG, 2004/18/EG en de Nederlandse regelingen die daar op zijn gebaseerd bepalen dat slechts twee gunningcriteria mogelijk zijn: de laagste prijs of de economisch meest voordelige aanbidding (of: economisch meest voordelige inschrijving, EMVI). In dit laatste geval zijn (evt. naast financiële criteria) ook kwalitatieve gunningcriteria mogelijk.

In de Europese aanbestedingsrichtlijnen zijn drempelwaarden (drempelbedragen) vastgesteld. Een overheidsopdracht die het drempelbedrag overschrijdt moet verplicht worden aanbesteed. Voor diensten geldt een drempelbedrag (voor decentrale overheden i.c. Staatsbosbeheer regio Oost) ter grootte van € 200.000,-- exclusief BTW. Het zogenaamd 'knippen' in een project om onder het drempelbedrag te blijven is niet toegestaan. Beneden het drempelbedrag is Europees aanbesteden niet verplicht en heeft de instantie eventueel alleen rekening te houden met eigen aanbestedingsregels.

Aanbestedingsprocedures

Er zijn vijf procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten door middel van een Europese aanbesteding. De twee belangrijkste zijn:

1. Bij een openbare procedure kan elke belangstellende ondernemer inschrijven. De selectie van kandidaten en de gunning vinden bij deze procedure in één keer plaats.
2. Bij een niet-openbare procedure zijn selectie en gunning twee verschillende onderdelen van het proces. Elke ondernemer kan een aanvraag tot deelneming indienen, maar de aanbestedende dienst beoordeelt welke kandidaten geschikt zijn. Ze nodigt minimaal vijf gegadigden uit om een inschrijving in te dienen. Daarna vindt de beoordeling en gunning van de opdracht plaats.

De aanbestedende dienst heeft altijd de keuze uit een openbare en niet-openbare procedure.

Gunning

De Europese Richtlijn bepaalt dat twee gunningcriteria mogelijk zijn: of de laagste prijs of de economisch meest voordelige aanbidding (of: economisch meest voordelige inschrijving, EMVI). Bij de EMVI, die zich het beste leent voor het Staphorsterveld ingeval van aanbesteding, moet een weging worden toegekend aan criteria, bijvoorbeeld 40% van de punten is te verdienen met het gunningscriterium "prijs", 60% van de punten is te verdienen met de mate waarin wordt voldaan aan kwaliteitsaspecten en extra prestaties.

Eigen aanbestedingsbeleid Staatsbosbeheer

Naast de Europese procedures en drempelbedragen heeft Staatsbosbeheer eigen aanbestedingsbeleid opgesteld dat is vastgelegd in het document "Inkoopbeleid Staatsbosbeheer". Per 1 mei 2012 gelden in het kader van het eigen inkoopbeleid onderstaande drempelbedragen en procedurele verplichtingen.

Tabel 5.1 Aanbestedingsbeleid van Staatsbosbeheer.

Drempelbedrag*	Werk	Levering	Dienst
Inkoopcontract aanwezig	Direct afnemen bij contractpartij	Direct afnemen bij contractpartij	Direct afnemen bij contractpartij
< 25.000	Enkelvoudig onderhands (min. 1 offerte)	Enkelvoudig onderhands (min. 1 offerte)	Enkelvoudig onderhands (min. 1 offerte)
25.000 < 200.000	Meervoudig onderhands (min. 3 offertes)	Meervoudig onderhands (min. 3 offertes)	Meervoudig onderhands (min. 3 offertes)
200.00 < 500.000	Meervoudig onderhands (min. 5 offertes)	Europese procedure	Europese procedure
500.000 < 5.000.000	Nationaal openbaar aanbesteden	Europese procedure	Europese procedure
> 5.000.000	Europese procedure	Europese procedure	Europese procedure

5.3.2 Staatssteun

Van staatssteun is sprake als aan vijf criteria wordt voldaan:

1. De steun is bekostigd met overheidsgeld.
2. De steun gaat naar een onderneming. Een natuurbeschermingsorganisatie wordt gezien als onderneming.
3. De onderneming heeft door de steun een voordeel die de onderneming niet langs normale commerciële weg zou hebben verkregen.
4. Het voordeel is selectief: alleen bepaalde ondernemingen profiteren van de steun.
5. Het voordeel vervalst (potentieel) de concurrentie en heeft mogelijk invloed op de handel tussen landen in de interne (Europese) markt.

Binnen de staatssteunregelgeving geldt de zogenaamde de-minimisregeling. Deze regeling houdt in dat steun tot een bedrag van € 200.000 mogelijk is.

Marktconformiteit is het centrale begrip. Ook verpachting van gronden valt onder het toezicht op oneigenlijke Staatssteun en dus moet er een marktconforme pachtprijs worden vastgesteld. Dat kan door open inschrijving, door toepassen van vastgestelde pacht prijzen (Pachtprijzenbesluit) of door toepassen van business cases op de beheertypen. Bij verpachtingen van 6 jaar en langer speelt de beoordeling door de Grondkamer ook een rol.

5.3.3 Toepassen van voorwaarden voor Aanbesteding en Staatssteun

Geldstromen

Bij het operationeel beheer van het gebied spelen er drie type geldstromen:

1. De pacht die een pachter betaalt aan Staatsbosbeheer voor het gebruik van de publieke grond;
2. Een bijdrage (SNL-subsidie) van provincie Overijssel voor de beheerwerkzaamheden die worden uitbetaald aan Staatsbosbeheer die deze op zijn beurt weer verrekent met de ANV en diens pachters;
3. Een vergoeding van Staatsbosbeheer aan de ANV voor organisatiekosten.

Als de drie geldstromen strikt worden gescheiden dan speelt bij de eerste geldstroom alleen het vraagstuk van staatssteun en daarmee de marktconformiteit van de vergoeding. Bij de tweede en derde geldstroom speelt zowel het aspect staatssteun als het aspect aanbesteding, omdat dergelijke werkzaamheden als dienst kunnen worden gezien.

Staatssteun

Om staatssteun te voorkomen moet bij de eerste geldstroom sprake zijn van een marktconforme vergoeding voor de ingebruikgeving. Dan ontstaan de volgende vragen:

1. wat is de hoogte van de marktconforme pachtprijs,
2. hoe wordt die bepaald en
3. hoe verhoudt zich die tot de verstrekte (beheers)vergoeding?

Staatssteun kan worden vermeden door een marktconforme pachtsom te bepalen en te motiveren. Dit kan via een (openbare) inschrijving, maar ook via een modelmatige becijfering.

Wat betreft de tweede en derde geldstroom is t.a.v. het aspect staatssteun van belang dat geen hogere vergoedingen dan marktconform worden gegeven (geen verkapte subsidie). Zo zijn de SNL bedragen door de Europese Commissie goedgekeurd.

Aanbesteding

De eerste vraag is of sprake is van bedragen die drempelbedragen te boven gaan. Het gaat om de drempelbedragen t.b.v. diensten. In het verlengde van de hoogte gaat de discussie over de mogelijkheid om werkzaamheden als separate dienst te zien, met daarbij voor iedere dienst een afzonderlijk drempelbedrag. Voorbeelden hiervan zijn: (1) de werkzaamheden voor de verpachtingen dat de ANV inclusief de controle en sanctionering, (2) verschillende vormen van uitvoering van beheer: bijvoorbeeld op perceelsniveau (beheertype) en gebiedsniveau (boksloten, elzensingels).

Het aspect aanbesteding speelt *niet* bij de agrarische ingebruikgeving van gronden aan individuele boeren. Maar als er sprake is van een negatieve pachtprijs kan het negatieve bedrag worden gezien als een opdracht voor de uitvoering van werkzaamheden die vervolgens wel weer vallen onder de aanbestedingsregels, mits er sprake is van een substantiële vergoeding voor de kosten.

Aanbesteding speelt *wel* bij beheerwerkzaamheden. Deze worden nu ook deels door Staatsbosbeheer uitbesteed aan derden. Daarvoor worden pachters, vrijwilligers en leden van Horst en Maten ingeschakeld op grond van de samenwerkingsovereenkomst met Staatsbosbeheer. Het voornemen is om het totale werkvolume voor een langjarige periode aan te besteden. Dan is de kwestie van de aanbesteding immers in één keer geregeld en is de ANV Horst en Maten – na gunning – vrij in de keuze van “onderaannemers”. Bij de aanbesteding worden stringente en specifieke voorwaarden gesteld aan kandidaat inschrijvers. De offertes zullen worden getoetst op prijs en kwalitatieve criteria zoals doelmatigheid, kwaliteit en interactie met de streek. Het ligt dan voor de hand dat Horst en Maten als een goede kandidaat met de beste offerte naar voren komt. In dat geval leidt de aanbesteding niet tot een objectieve marktconforme prijsstelling. Toetsing aan beschikbare objectieve normen, eventueel onder invloed van onderhandelingen tussen Staatsbosbeheer en Horst en Maten moet dan leiden tot een verantwoorde prijsstelling.

5.4 Het groeimodel

5.4.1 Huidige situatie

In de huidige situatie vindt ingebruikgeving van gronden plaats in de vorm van eenjarige geliberaliseerde pachtovereenkomsten tussen Staatsbosbeheer en ca 100 individuele eindgebruikers. Dit zijn behalve boeren ook hobbyboeren.

Veranderingen in het gebied

Met de veranderingen die conform het Inrichtingsplan in Olde Maten/Veerslootlanden worden doorgevoerd, verandert het agrarisch gebruik, het onderhoud en het beheer. Een deel van het onderhoud en beheer vindt momenteel door Staatsbosbeheer plaats. Omdat het gebied nog niet geheel is ingericht kunnen in 2013 nog niet alle uiteindelijk gewenste percelen in gebruik worden gegeven, noch door de ANV, nog door Staatsbosbeheer. Hiervoor moet eerst de inrichting te worden afgerond.

Net als momenteel het geval is, zullen ook in de toekomstige situatie niet alle beheer- en onderhoudstaken aan individuele boeren kunnen worden overgedragen. Dit heeft bijvoorbeeld te

maken met benodigde kennis en kunde en het feit dat in bepaalde situaties sprake is van beheer buiten de pachtpercelen. Het betreft met name:

- Beheer en onderhoud boksloten.
- Beheer en onderhoud singels.
- Beheer en onderhoud van specifieke natuurtypen die specialistische kennis en materieel vergen bijvoorbeeld nat schraal grasland en moeras.

Bovenstaande betekent dat er organisatorisch gezien sprake is van een tweeledige vraag:

- hoe organiseer je de ingebruikgeving aan individuele boeren;
- hoe organiseer je het overige, specialistische beheer.

In principe wordt aan individuele pachters niets anders opgedragen dan waar men op grond van de pachtovereenkomst toe verplicht is. De pacht prijs is daarop afgestemd. Is er sprake van extra beheer *buiten* de pachtovereenkomst om, in het kader van natuur- of landschapsbeheer, dan ligt die beheertaak in eerste instantie bij Horst en Maten. Horst en Maten kan pachters, aannemers of eventueel een eigen werkploeg inschakelen om dat overige beheer uit te voeren. Dit kan op basis van onderaanneming bij de ANV.

5.4.2 Groeimodel algemeen

Alle betrokken partijen zien in de toekomstige situatie een belangrijke rol voor de ANV bij het beheer- en onderhoud. Het organisatorisch groeimodel sluit aan op de gewenste ontwikkelingen in beheer en onderhoud, waarbij geleidelijke overdracht plaatsvindt van het operationele beheer van Staatsbosbeheer naar de ANV in oppervlakte en beheertaken.

Kern van het ontwikkelingsproces (tabel 5.2) is dat de eerste jaren gebruikt worden om te leren en tevens in te spelen op veranderende omgeving. Daarna wordt aangesloten bij de looptijd van de SNL regeling en vindt groei naar de eindsituatie plaats. De groei betreft met name de contractduur en de rol van de ANV. Het provinciale Natuurbeheerplan, de SNL regeling en het GLB kunnen leiden tot bijstellingen (financieel, in beheervoorwaarden) in de loop van de tijd. In de te sluiten overeenkomsten (zie later) moet voldoende flexibiliteit worden ingebouwd om hierop in te kunnen spelen.

5.4.3 Toelichting beginfase

Het gebied is nog niet geheel ingericht en op dit moment kunnen nog niet alle gewenste percelen in gebruik worden gegeven. Vandaar dat in de beginfase wordt gewerkt met éénjaarscontracten op basis van geliberaliseerde pacht. Vanaf het moment dat het gebied geheel is ingericht en de GLB wordt ingevoerd kan worden gewerkt met een langjarig contract dat wordt afgestemd op de looptijd van de SNL periode. De ingebruikgevingsovereenkomst wordt vooralsnog rechtstreeks gesloten tussen Staatsbosbeheer en de individuele boeren.

Het wezenlijke verschil met de huidige situatie is dat de ANV de ingebruikgeving aan de individuele boeren regisseert. Dit houdt voor de ANV in:

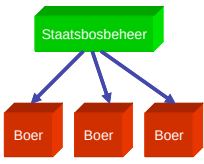
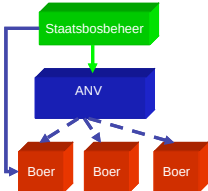
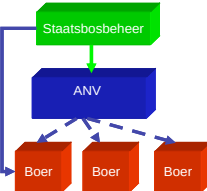
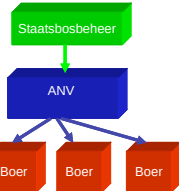
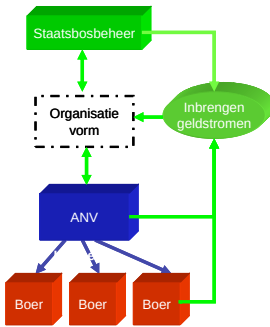
- Waardering van de gronden en opstellen van pachtcontract met pacht prijzen.
- Opstellen selectieprotocol voor, en selecteren van pachters.
- Opstellen en uitvoeren van een controle- en sanctioneringsprotocol.

De ANV als uitvoerder van het beheer vraagt goedkeuring aan Staatsbosbeheer over deze producten, m.u.v. de keuzen van de pachters en de uitvoering van de controle.

Daarnaast vindt een overdracht plaats van Staatsbosbeheer naar de ANV van beheerwerk buiten de pachtpercelen. Dit betreft vanaf 2013 met name het randenbeheer (lijnen), zoals bijvoorbeeld het onderhoud van elzensingels en boksloten. Voor deze vormen van beheer kan de ANV zelfstandig een planning maken en een werkploeg oprichten/inzetten voor bijvoorbeeld het opsnoeien van houtwallen en het uitbaggeren van (bok)sloten. Het voordeel van dit in één hand houden van beheer is dat schaalvoordelen ontstaan en efficiëntie is te behalen. Hierdoor wordt het aantrekkelijk voor de ANV om in eigen beheer benodigd materieel aan te schaffen.

De betreffende percelen worden in gebruik gegeven door middel van een (pacht)overeenkomst tussen Staatsbosbeheer en de ANV.

Tabel 5.2 Groeimodel voor Samenwerking tussen Staatsbosbeheer en ANV Horst en Maten.

Huidige situatie	Beginfase (start 2013)	Tussenfase (tot 2020)	Eindfase	
				
Individuele relaties In de huidige situatie is sprake van één op één contracten tussen grondeigenaar en boeren. In feite betekent dit een continuering van de huidige situatie. Er is geen sprake van het ontstaan van efficiëntie voordelen. Grondeigenaar selecteert pachters, monitort en handhaaft het beheer en onderhoud.	ANV regisseert contracten, contractrelatie tussen grondeigenaar en boer De ANV neemt geleidelijk het initiatief over. Via een zogenaamd bypass-model worden gronden in gebruik gegeven via een eenjarige geliberaliseerde pachtovereenkomst, te beginnen in 2013 met die percelen die niet betrokken zijn bij de inrichting. De ANV bereidt de contractvorming voor (selecteert pachters), monitort en handhaaft het beheer. Maar het contract wordt (nog) rechtstreeks gesloten tussen Staatsbosbeheer en boer. Via ANV wordt tevens perceelsgrens overstijgend beheer uitgevoerd.	ANV neemt geleidelijk alle beheertypen in beheer De ingebruikgeving vindt vooralsnog plaats via het bypass-model; afhankelijk van de (on)zekerheden over GLB/SNL is de contractsduur tot maximaal 6 jaar in de vorm van een geliberaliseerde pachtovereenkomst.	Contractvorming via ANV In de eindfase krijgt de ANV de gronden in gebruik van Staatsbosbeheer en geeft de ANV deze gronden weer door in gebruik aan de individuele boeren. De positie van de ANV is in de eindsituatie goed geborgd. Contracten zijn langjarig. De keuze kan worden gemaakt uit een geliberaliseerde pachtovereenkomst langer dan 6 jaar, reguliere pacht of erfpacht. Veel aandacht is nodig voor de afstemming tussen de eerstelijns ingebruikgeving (Staatsbosbeheer – ANV) en de tweedeelijns ingebruikgeving (ANV – boeren).	Gezamenlijke organisatievorm Een afgeleide variant in de eindfase is de mogelijkheid dat Staatsbosbeheer en ANV samen een organisatievorm oprichten. Deze krijgt de grond in gebruik en gaat relaties aan met boeren. In deze organisatievorm komen alle geldstromen voor het gebied samen. De keuze voor de variant in de eindfase wordt mede bepaald door wat de ANV op een bepaald moment aan kan (immers jonge vereniging) en de mogelijke ontwikkeling van de ANV van smal naar breed (qua type deelnemers en qua type werkzaamheden).

De redenen voor deze route op dit moment zijn:

- In de eerste contractjaren is het belangrijk dat de ANV zich op het werk in het veld concentreert en op de ontwikkeling van de eigen organisatie en haar leden.
- Het is technisch het meest eenvoudig: in de overgangsfase ondersteunt Staatsbosbeheer de ANV op het technisch-administratieve vlak en kan geleidelijk de beste modus worden gevonden voor hoe de ANV ook dit onderdeel in de eindfase uitvoert.

- Boeren krijgen de gelegenheid te wennen aan de nieuwe beheer- en onderhoudstaken die in de pachtovereenkomsten worden verwerkt.
- Geen complexe contractvormen waarin allerlei artikelen over doorvoeren van wijzigingen nodig zijn in verband met veranderingen in wet- en regelgeving, leerervaringen in beheer en onderhoud e.d.

Kortom, partijen krijgen de gelegenheid te wennen aan elkaar en ieders nieuwe taken.

Overeenkomsten in beginfase

I. Samenwerkingsovereenkomst structurele samenwerking

Om praktische redenen wordt voor een groeimodel gekozen met de uitdrukkelijke intentie om een langdurige en structurele samenwerking tot stand te brengen. De ANV heeft de zekerheid nodig dat het zinvol is de eigen organisatie op te bouwen en daarvoor de nodige kosten te maken. De intentieovereenkomst heeft ten doel deze zekerheid te bieden.

Kern van de Samenwerkingsovereenkomst (tussen Staatsbosbeheer en de ANV) is de afspraak langjarig met elkaar samen te werken tot bijvoorbeeld 2020. Behoudens onvoorziene zwaarwegende omstandigheden (bijv. vertrouwensbreuk, onbeheersbare verandering financieringsstromen, etc.) is tussentijdse onderbreking van de samenwerking niet aan de orde. In de intentieovereenkomst wordt verder vastgelegd, het doel van de samenwerking, ieders rol en verantwoordelijkheid, het groeimodel, mogelijke ontwikkelingen op het gebied van biomassa, energie, educatie, recreatie en de evaluatie. Ondertekening van deze samenwerkingsovereenkomst vindt in 2012 plaats.

II. Privaatrechtelijke overeenkomst tussen Staatsbosbeheer en de ANV

De overeenkomst tussen Staatsbosbeheer en de ANV legt de onderlinge relatie tussen beide partijen vast.

- Een aanduiding (geografisch) van de percelen, waarvoor HORST EN MATEN als verpachter gaat optreden in 2013 met een doorkijk naar de toekomst na inrichting.
- De rolverdeling tussen Staatsbosbeheer en de ANV: wie heeft welke taken en verantwoordelijkheden.
- Inzet en verplichtingen van Staatsbosbeheer ten opzichte van de ANV zoals organisatiekosten, kennis overdracht, bieden van continuïteit.
- De taken uit te voeren door de ANV worden specifiek beschreven en de wijze waarop de ANV verantwoording aflegt aan Staatsbosbeheer:
 - Waardering van de gronden en opstellen van pachtcontract met pachtprijzen;
 - Opstellen selectieprotocol voor en selecteren van individuele pachters;
 - Voorwaarden waaronder de ANV zelf als collectieve pachter optreedt;
 - Eventueel perceelsgrensoverschrijdende werkzaamheden en bepalingen die daaraan vastzitten;
 - Opstellen en uitvoeren van een controle- en sanctioneringsprotocol;
 - Ontwikkelen van cursus natuurbeheer voor de pachters.
- De financiën die beschikbaar zijn voor de uitvoering van het beheer. Het gaat dan om:
 - Beheervergoedingen zoals die via SNL binnenkomen bij Staatsbosbeheer;
 - De pachtprijzen (+/-) voor de beheertypen;
- Op welke wijze eventuele netto opbrengsten van het beheer worden besteed ten dienste van het gebied. Bijvoorbeeld in de vorm van een reserve, investeringen in het gebied (of daarbuiten).
- De evaluatiemomenten
- De wijze van besluitvorming
- Protocol voor het regelen van geschillen

III. Relatie provincie en Staatsbosbeheer

Staatsbosbeheer zal voor het beheer een beroep doen op de Subsidieregeling Natuur en Landschap (SNL) voor al zijn eigendommen in de hele provincie. Het provinciale Natuurbeheerplan geeft hiertoe de mogelijkheden. Hiervoor is geen afzonderlijke overeenkomst nodig.

Aandachtspunten overeenkomst Staatsbosbeheer - HORST EN MATEN

Beheervoorwaarden

Zie hoofdstuk 2. Een aanzet voor de beheervoorwaarden zijn gegeven in de profielen van de beheertypen. Ook de bestaande pachtcontracten geven houvast hiervoor.

Pachtprijs en vergoedingen

Zie hoofdstuk 4.3.

Selectieprotocol pachters

Aandachtspunten voor het opstellen van een protocol/toewijzingsbeleid:

- Speelt de huidige situatie een rol in de toekomstige verpachtingen?
- Kunnen hobbyboeren gronden gebruiken (huren)?
- Hoe wordt binding met de streek getoetst als dit een criterium is?
- Wordt gekeken naar leeftijd van de pachter?
- Wordt rekening gehouden met de beheerkwaliteiten van bestaande pachters en zo ja, hoe worden deze getoetst (bijvoorbeeld door het volgen van een cursus natuurbeheer)?
- Hoe worden voorkeuren van potentiële pachters verwerkt (wenszitting e.d.)?
- Mag afhankelijkheid van het pachtareaal ontstaan voor de bedrijfsvoering van een pachter?
- Worden bepaalde minima of maxima gesteld aan te pachten oppervlakte?
- Moet een pachter "moeilijke beheertypen" accepteren of meepachten?
- Hoe wordt een vrijkomend perceel opnieuw in pacht uitgegeven?
- Wordt een lijst met gegadigden bijgehouden en zo ja, kunnen daar rechten aan worden ontleend?
- Kan en moet ruige mest worden ingezet in het beheer?

Controle en sanctieringsprotocol

In een protocol legt de ANV vast met welke frequentie zij de beheerwerkzaamheden op de percelen controleert, hoe zij omgaat met klachten, wat overtredingen zijn en wat zij doet bij het vaststellen van overtredingen. Dit protocol wordt gestuurd door de beheerwerkzaamheden die daarvoor nodig zijn. De controle en sanctionering wordt zorgvuldig gedocumenteerd.

Het protocol wordt goedgekeurd door Staatsbosbeheer die op afstand controleert: op verzoek van Staatsbosbeheer, geeft de ANV inzicht in de controle. Verwacht mag worden dat de intensiteit van de controle vermindert in de loop van de tijd.

Een van de organisatieprincipes is dat 'de slager nooit zijn eigen vlees keurt'. Dat heeft consequenties voor het controle- en sanctieringsprotocol. Daarin is bijvoorbeeld voorzien dat:

- De controle/schouw gebeurt door een onafhankelijke groep mensen. Deze controle betekent niet alleen toezien op het naleven van de beheervoorwaarden, maar ook adviezen over hoe het beheer beter zou kunnen. Wellicht is het mogelijk om in de eerste twee jaar een medewerker van Staatsbosbeheer en ANV bestuurslid als (adviserend) leden op te nemen in deze schouwcommissie.
- De schouwcommissie is (juridisch) onafhankelijk van de pachters. Immers de pachters mogen dan wel lid zijn van de ANV, maar zij nemen als onafhankelijke ondernemer deel in de pacht. Dat ligt anders voor het beheer dat de ANV collectief gaat doen via haar werkploeg. Om hierin een goede opdrachtgever-opdrachtnemer relatie te ontwikkelen – en onafhankelijk toezicht te organiseren – is het mogelijk verstandig om de werkploeg onder te brengen in een onafhankelijk werkmaatschappij (bijvoorbeeld een stichting).

IV Overeenkomst Staatsbosbeheer / ANV en individuele boer

Gewerkt wordt met geliberaliseerde pacht voor de duur van één jaar (zes jaar of korter, artikel 7:397 lid 1 BW). De contracten worden geheel voorbereid door de ANV en kennen tenminste de volgende inhoud:

- duur, ingangs- en einddatum;
- toepasselijkheid/uitsluiting van bepalingen van het burgerlijk wetboek (afdeling pacht):
- oppervlakte;
- (kadastrale) aanduiding pachtobject;

- pachtsom;
- de beheervoorwaarden en hoe hiermee om te gaan (flexibiliteit);
- wijze en moment van betalen;
- verantwoordelijkheden en verplichtingen van de (ver)pachter;
- aanvullende specifieke voorwaarden;
- toepasselijkheid van algemene voorwaarden (van Staatsbosbeheer);
- toevoeging van een (kadastrale) kaart.

De huidige sjablonen voor pachtcontracten van Staatsbosbeheer kunnen hiervoor worden gebruikt.

5.5 Toelichting tussenfase

Bij aanvang van de tussenfase is het gehele gebied van de Olde Maten/Veerslootlanden ingericht en is de nieuwe GLB-regeling van kracht.

De opgedane inhoudelijke, financieel/economische en organisatorische leerervaringen, alsmede de effecten van de dan vigerende wet- en regelgeving (o.a. GLB) en de ontwikkeling die de ANV als vereniging doormaakt, worden benut om aan het meerjarige contract (max 6 jaar geliberaliseerde pacht) tussen de individuele boeren en Staatsbosbeheer en tussen Staatsbosbeheer en de ANV invulling te geven. De duur van het contract wordt afgestemd op de SNL-periode. De aandacht van de ANV verschuift geleidelijk van het voorbereiden van de ingebruikgeving aan individuele boeren (immers alleen bij aanvang meerjarig contract nodig) naar begeleiden, controle en sanctionering en naar innovaties in het beheer.

De samenwerkingsovereenkomst tussen Staatsbosbeheer en de ANV blijft van kracht. Op basis van de daarin opgenomen bepalingen over de evaluatie wordt een nieuw meerjarig contract gesloten tussen Staatsbosbeheer en de ANV. Dat contract omvat dezelfde elementen als dezelfde overeenkomst voor de beginfase. Echter dan aangepast op basis van de leerervaringen. Onderdeel van deze tussenfase is de verkenning over wat nodig en gewenst is om als ANV zelf de gehele administratieve kant van de verpachting te gaan verzorgen. Tot dat niet het geval is worden de bestaande afspraken hierover met Staatsbosbeheer gehandhaafd.

Voor meerjarige contracten is het van belang bepalingen in te bouwen over tussentijdse aanpassingen. Immers in de beginfase konden wijzigingen nog worden doorgevoerd in het nieuwe eenjarige contract. In dergelijke bepalingen moet duidelijk worden welke aspecten kunnen leiden tot aanpassingen, hoe de besluitvorming daarover verloopt en hoe contracten eventueel ontbonden kunnen worden.

Samenwerkende partijen zullen beiden de overeenkomsten of samenwerkingsvormen evalueren en bezien of voortzetting aan de orde is. Op voorhand gaan partijen er van uit dat alleen zwaar wegende argumenten reden zullen mogen zijn tot wederopzegging. Dit geldt ook voor de latere fasen.

5.6 Toelichting eindfase

Omdat de eindfase pas over zeven jaar zal aanvangen valt de invulling van de eindfase op voorhand niet exact te definiëren. Bovendien zal de samenwerking ook na de eerste zeven jaar steeds worden beïnvloed door externe omstandigheden (w.o. wet- en regelgeving) en de evaluaties over de ervaringen met de samenwerking. De intentie is en blijft dat de ANV zo veel als mogelijk alle beschikbare gronden in het natuurgebied verpacht. Het blijft noodzakelijk om in de samenwerking Staatsbosbeheer – ANV en ANV – pachters, steeds het ritme aan te houden van de subsidieregeling (nu SNL en 6 jaar).

5.7 Conclusies

1. De samenwerking tussen Staatsbosbeheer en de ANV wordt via een groeimodel ontwikkeld, waarbij de groei bestaat uit:
 - toenemend oppervlak dat in gebruik wordt gegeven aan boeren;
 - toenemend aantal beheerwerkzaamheden dat aan de ANV en haar leden wordt overgedragen;
 - toenemende verantwoordelijkheden van de ANV in organisatie van ingebruikgeving en beheer.
2. De beginfase van de samenwerking wordt benut om elkaar te leren kennen, nieuwe taken te leren kennen en de ANV de gelegenheid te geven zich als organisatie te ontwikkelen. Omdat het gebied nog niet geheel is ingericht en de wet- en regelgeving in ontwikkeling is, wordt de samenwerking eerst met kortlopende contracten ingevuld.
3. De intentie tot langjarige structurele samenwerking wordt vastgelegd in een samenwerkingsovereenkomst, met aandacht voor doel, groeimodel, taken en verantwoordelijkheden, evaluatiemomenten en besluitvorming.
4. Het jaar 2012 wordt benut als voorbereidingsjaar waarin de diverse overeenkomsten en protocollen (selectie, controle en sanctionering) worden uitgewerkt. Duidelijk moet worden op welke onderdelen afstemming met Staatsbosbeheer nodig is en waar sprake moet zijn van instemming door Staatsbosbeheer.
5. Er worden evaluatiemomenten en wijzigingsbepalingen ingebouwd omdat de wet- en regelgeving en de financiële omstandigheden voortdurend wijzigingen en er leerervaringen worden opgedaan.
6. Er wordt rekening gehouden met staatssteunaspecten door marktconforme prijsstelling voor pacht en dienstverlening.
7. Er wordt pragmatisch en solide omgegaan met wet- en regelgeving voor de aanbesteding.

6 Kwaliteitszorg: voorwaarden scheppen

Kwaliteitszorg (in het natuurbeheer) omvat veel facetten. De kwaliteit zelf wordt afgemeten aan het eindresultaat in termen van planten en dieren die tot ontwikkeling komen. De neiging is om op *dat* niveau te gaan monitoren en het risico is dat er op verkeerde resultaten wordt afgerekend. Kwaliteit wordt geleverd dankzij kwaliteitszorg en dat wordt op systeemniveau ontwikkeld en geanalyseerd, zowel beheer als inrichting. Dat systeem stuurt het beoogde - maar deels onbekende - eindresultaat. Er zijn vijf basisvoorwaarden (inrichting en beheer) die de kwaliteit van de geleverde natuur bepalen. Deze basisvoorwaarden worden hieronder toegelicht met aanbevelingen voor actie in de aansturing van het operationele beheer. De essentie van een kwaliteitszorgsysteem is dat er handvaten worden gegeven die er voor zorgen dat steeds wordt gestreefd naar verbetering van het resultaat.

Dit hoofdstuk is mede ontleend aan de ontwerpen die zijn gemaakt voor het kwaliteitszorgsysteem voor SNL die de ronde doen. Dat systeem meet op soorten als expressie van beheertypen, op waterkwaliteit en –kwantiteit en op structuur. Het SNL systeem evalueert niet op bodem, beheer en op organisatie (er wordt uitgegaan van certificering) en samenwerking.

6.1 Water

De waterkwaliteit en –kwantiteit is voor de natuurdoelen een belangrijke voorwaarde voor kwaliteit van de (te ontwikkelen) natuur. Die is (in beperkte mate) beïnvloedbaar door inrichting en beheer.

6.1.1 Waterkwantiteit

Dit is voor meerdere beheertypen een belangrijke randvoorwaarde. Deze kwantiteit wordt primair gestuurd door de *inrichting* en die inrichting van het watersysteem is gedeeltelijk een compromis met de omgeving, m.n. in de Veerslootlanden. Dit is bijvoorbeeld benoemd bij het beheertype Vochtig weidevogelgrasland (N 13.01). De sturingsmogelijkheden op waterkwantiteit zijn beperkt, maar ze zijn er wel door de kunstwerken die in het watersysteem zijn opgenomen. En er is een spanningsveld tussen de eisen van de natuur en de beheerbaarheid van natuur. De natuur vraagt veelal om veel water, terwijl voor een efficiënt (lees goedkoper) beheer ontwatering belangrijk is. Dat spanningsveld doet zich bijvoorbeeld voor in de Olde Maten waar gewerkt gaat worden met een natuurlijk peilbeheer. De sturingsmogelijkheden met de kunstwerken op de drooglegging in de percelen zijn beperkt. De bodem is veengrond en het laterale transport van water in deze bodems is beperkt omdat veengrond hydrofoob is.

De consequentie voor het beheer is dat er wordt gestreefd naar het kiezen van het meest optimale moment dat er beheerd wordt. Dit is met name bij maaien belangrijk: op een zo droog (stand grondwater) moment. Dat kan in nattere jaren in conflict komen met het overige werk op de bedrijven, dat dan ook extra aandacht vraagt. Op zo'n moment is een groot aantal pachters in het voordeel.

6.1.2 Waterkwaliteit

Het belang van waterkwaliteit voor de natuurontwikkeling is onomstreden. De natuurkwaliteit in de Veerslootlanden is juist gebaseerd op de beschikbaarheid van het schone kwelwater. Die kwaliteit kan worden versterkt als watergangen op diepte worden gehouden en dat is in natuurgebieden niet vanzelfsprekend. In dit systeem wordt er voor grote delen van de watergangen juist van uit gegaan dat de sloten niet op diepte worden gehouden: de boksloten. Deze verlanden en die verlanding leidt tot allerlei natuurkwaliteiten. Maar om die te realiseren moet het aangevoerde water wel van goede kwaliteit zijn en dat vraagt in ieder geval om regelmatig op diepte houden van de aanvoerende watergangen. Daarbij is het essentieel om bagger e.d. niet op de kant te leggen, want dat is dweilen met de (voedingsstoffen) kraan open. Omdat water het bloedvatenstelsel van het landschap vormt, is de bewaking van de waterkwaliteit een essentieel onderdeel van het gemeenschappelijke beheerplan en de naleving van de afspraken daarover. Immers waar de één een steek laat vallen, heeft de ander daar last van.

Algemene aanbeveling water

- Maak van het waterbeheer in ieder geval een jaarlijks evaluatie onderwerp door een jaarlijks overleg tussen Waterschap, ANV en Staatsbosbeheer in de herfst en bespreek de verzamelde ervaringen van het daaraan vooraf gaande jaar.

6.2 Bodem

Bodem en water zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en vormen de basis voor de ontwikkeling van natuur. De bodemkwaliteit kent drie kenmerken: de fysieke structuur, chemische samenstelling en de bodembiodiversiteit.

- Bodemstructuur. De (doorlatende) bodemstructuur is belangrijk als er gemakkelijk watertransport moet plaats kunnen vinden en voor een goede beworteling van planten (zuurstofvoorziening). Die structuur wordt bevorderd door voldoende bodemleven (bodemdiversiteit) en door de verdichting door het beheer te beperken. Zowel met te zware machines bewerken als te intensief beweiden kan leiden tot bodemverdichting. Een goede organische bemesting stimuleert het bodemleven en gaat de verdichting tegen. Onderzoek laat zien dat een veenbodem, die niet wordt bemest als vanzelf verdicht door de dalende bodembiomassa (Deru c.s). De bodemstructuur verdient extra aandacht als er bagger uit de boksloten op wordt gebracht. Dat kan leiden tot verslemping en een vergroot risico op pitrusvorming.
- Chemische samenstelling van de bodem. Voor de ontwikkeling van een diversiteit aan planten is het belangrijk dat de hoeveelheid beschikbare voedingsstoffen in de bodem beperkend zijn. En dat is in deze veenbodem alleen mogelijk door én een langjarige verschralling én een hogere grondwaterstand. In beiden wordt voorzien doordat in het beheer er steeds meer voedingsstoffen worden afgehaald dan er aan toegevoegd, zeker op de percelen waar uitsluitend graswinning voor kuilvoer plaatsvindt. Bij beweiding duurt die verschralling langer. Daar staat tegenover dat beweiding leidt tot een grotere structuurvariatie in het gewas en daardoor meer micromilieus ontstaan voor insecten e.d. Hier profiteren de (weide) vogels juist van. Een bijzonder geval – op de interactie tussen bodem en water – is de zuurgraad van de bodem. Deze neigt naar dalen bij geen bemesten en dat levert een verhoogd risico op pitrusvorming op (matig) voedselrijke bodems. Bemesting (incl. eventuele bekaliking) moet specifiek daarop worden gericht.
- Bodembiodiversiteit. Het bodemleven is belangrijk voor de afbraak van organische stof. Die afbraak is tevens een bron van voedingsstoffen en beperkt het ontstaan van soortenrijke graslanden. Bodemactiviteit is belangrijk voor het waterbeheer in de bodem, omdat het de structuur losser maakt en daarmee watertransport bevordert. Waterstagnatie leidt tot verzuring van het water en dus pitrusvorming. Er is dus sprake van een trade-off tussen ontwikkeling van ondergrondse biomassa en fauna diversiteit en bovengrondse biodiversiteit door verarming van de bodem.

Algemene aanbeveling bodem

- Bemonster driejaarlijks de bodem van de diverse beheertypen op meerdere plaatsen (mede afhankelijk van de beheervariatie in de beheertypen). Die bemonstering vindt plaats op een set van indicatoren zoals:
 - bodemstructuur, -dichtheid en infiltratiesnelheid;
 - totaal en beschikbaar fosfaat en stikstof;
 - hoeveelheid en diversiteit van meerdere bodemorganismen.

De financiering van deze monitoring moet een onderdeel zijn van de monitoring die gebeurt vanuit de opdracht van SNL. Daar wordt nu binnen SNL apart budget voor gereserveerd en dus is in dit geval Staatsbosbeheer de eerst verantwoordelijke hiervoor. Zij kan dit door de legeren (met budget) naar de ANV. Veel van deze metingen vinden ook op het landbouwbedrijf plaats.

6.3 Ruimtelijke samenhang

De ruimtelijke samenhang als randvoorwaarde voor de ontwikkeling van biodiversiteit is van groot belang, maar vanuit het beheer maar beperkt beïnvloedbaar omdat het wordt bepaald door de ruimtelijke inrichting van het landelijk gebied, juist ook buiten het reservaat. Er zijn op dat onderdeel mogelijkheden voor sturing. Daarvoor zijn in ieder geval twee realistische strategieën denkbaar:

- Zaadverspreiding van kruiden mogelijk maken. De ontwikkeling van plantendiversiteit is mede afhankelijk van beschikbaarheid van zaden. Het verschralingsbeheer is gericht op het oogsten van zo veel mogelijk voedingsstoffen en dat wordt versterkt door te oogsten op het moment dat er een maximum aan voedingsstoffen in de bovengrondse biomassa zit en dat is vóór het bloeistadium. Het gevolg is dat planten niet tot bloei komen en dus de zaden niet verspreiden. Ook hier is er weer een trade-off tussen het ene en het andere doel. Overwogen kan worden om op reeds kruidenrijke percelen van voldoende omvang een strook – bijvoorbeeld de randen – in een eerste snede te laten staan zodat de planten tot bloei kunnen komen en zich kunnen verspreiden.
- Het aanleggen van een groenblauwe dooradering in het landelijk gebied rond het reservaat door een deel van de sloten te herinrichten met natuuroevers. Door een goed beheer van die oevers en het op diepte houden van sloten (baggerspuit), ontstaan er stroken met een hoge dynamiek nat-droog met een potentie voor ontwikkeling van diversiteit. Deze dooradering kan worden gerealiseerd via het nieuwe systeem van agrarisch natuurbeheer vanaf (wellicht) 2015.

Algemene aanbeveling ruimtelijke samenhang

- Zet de mogelijke strategieën voor ruimtelijke samenhang op de agenda voor de gebiedsontwikkeling, voor het beheer intern, maar ook voor de samenwerking met het agrarisch natuurbeheer in de omgeving. Als het ergens moet kunnen is het in dit gebied waar de ANV de integrale gebiedsregie krijgt.

Hierin mag van de provincie een initiërende en leidende rol worden verwacht vanuit haar verantwoordelijkheid voor het landelijk gebied.

6.4 Beheer

De kwaliteit van het beheer is meer dan het naleven – en dus ook controleren - van de beheer-voorwaarden in de pachtcontracten. Dat is een belangrijke basisvoorwaarde voor de natuurontwikkeling. De kwaliteit wordt versterkt naarmate de beheerders in staat zijn om beheerwaarden en de uitvoering regelmatig te evalueren en bij te stellen. Uit de evaluaties van de kwaliteit van het agrarisch natuurbeheer is bekend dat die wordt bepaald door (1) motivatie van de ondernemer, (2) inpasbaarheid in het bedrijf en (3) financiële compensatie (Geelen en Leneman 2007). Het is dit samenspel van waaruit de beheerders als collectief een goede prestatie neer kunnen zetten. De ANV met zijn ondernemers is bij uitstek in staat om dat samenspel te organiseren en de uitdaging is om op die drie onderdelen versterking te ontwikkelen. Suggesties daarvoor zijn:

1. *Motivatatie ondernemer.* Er zijn drie manieren om die motivatie te ontwikkelen:
 - a. Bij de inschrijving naar die motivatie vragen en zo nodig ter discussie stellen. Dat betekent ook dat de ANV een visie heeft waarom zij het beheer wil gaan organiseren van dit gebied. Dat hoeft niet ingewikkeld te zijn, maar een simpele missie formuleren om daarmee mensen te motiveren is voor de beeldvorming belangrijk.
 - b. Een tweede manier om ondernemers te motiveren is om praktische opleidingsmogelijkheden te organiseren. Bijvoorbeeld in een cursus van twee avonden en een excursie naar bijvoorbeeld een nabij gelegen gebied kan veel kennis uit dit beheer- en onderhoudsplan - naast uiteraard andere kennis - worden overgedragen. Jaarlijkse studieavond over aspecten van het beheer voor de pachters. Dit kan in het najaar als er een jaarlijkse evaluatieavond (uiterlijk half november) wordt georganiseerd door de ANV voor de pachters: enerzijds benen op tafel en luisteren naar wat goed gaat en beter kan en anderzijds er weer nieuwe informatie inbrengen.

Juist bij dit soort trainingen en bijeenkomsten is het belangrijk dat de ANV die organiseert samen met deskundigen en beheerders van Staatsbosbeheer.

2. *Inpasbaarheid in de bedrijfsvoering.* Dit is in hoofdstuk 3 al aan de orde geweest en het spreekt voor zich dat dit een onderwerp is dat ook onderdeel is van de training en jaarlijkse bijeenkomsten. Maar hierin zullen ondernemers verschillende ambities hebben en het verdient overweging om ook maatwerk trainingen te organiseren voor de enkele ondernemer die specifiek het bedrijf wil aanpassen aan het natuurbeheer. Gaandeweg zal de diversiteit in bedrijfsstijlen groter worden tussen de deelnemers in het beheer (pachters).
3. *Financiën.* De financiële stimulans is verwerkt in het pachtcontract. Op het moment dat de verpachting via een open inschrijving plaatsvindt (zie hoofdstuk 5) is er het risico dat de pachtprijs bepalend wordt en niet de kwaliteit van het beheer. Dat betekent niet dat er geen open inschrijving moet worden gehouden, maar dat er meerdere (transparante) criteria gehanteerd moeten worden waarvan de pachtprijs er één is. Belangrijk hierbij is de mate waarin de ondernemers in staat is om de producten uit de natuur tot waarde te brengen binnen het bedrijf. Om daar succesvol in te zijn, kan de samenwerking tussen pachters binnen de ANV een meerwaarde bieden: kennis ontwikkelen en uitwisselen, gezamenlijk investeren, e.d.

Dit zijn maatregelen waarmee aan de voorkant de kwaliteit van het beheer door de pachters kan worden versterkt. De ANV heeft daarnaast individuele boeren, ZZP'ers, loonwerkers, vrijwilligers, schoolklassen, professionele natuurbeheerders met gespecialiseerde machines, etc. aan het werk die ook kwaliteit moeten leveren. Daar geldt dezelfde principes voor als voor pachters, zij het met een andere invulling. Daar speelt bijvoorbeeld training in omgaan met apparatuur een belangrijke rol.

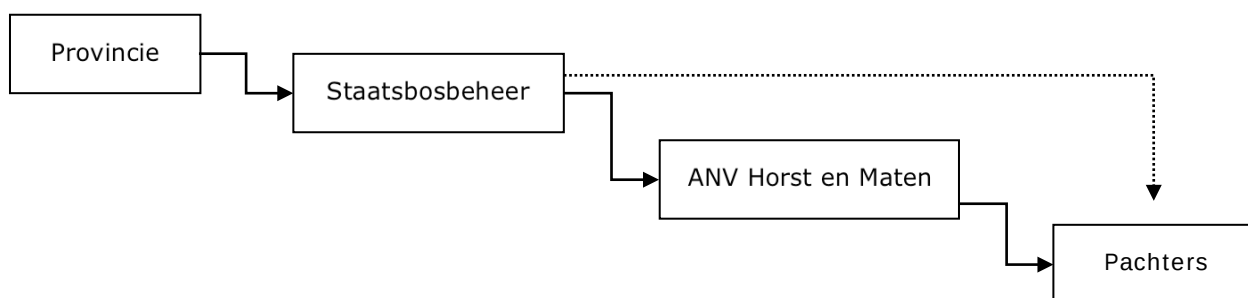
Het kan noodzakelijk worden om ook aan de achterkant meer zaken te regelen, zoals de omvang van de machines waarmee wordt gewerkt of type dieren dat wordt gebruikt bij begrazing. Dat worden dan toevoegingen aan de beheervoorwaarden. Het is niet de meest efficiënte manier om kwaliteit te bevorderen, leidt tot meer administratieve lasten en het is daarom aan te bevelen om zo veel mogelijk aan de voorkant te organiseren.

Algemene aanbeveling beheer

- Koppel (op den duur) kwaliteit van beheer aan de selectie van pachters.
- Stel opleidingsmogelijkheden voor natuurbeheer voor pachters beschikbaar.
- Ontwikkel maatwerk in training voor ondernemers die bedrijf willen aanpassen aan het natuurbeheer.

6.5 Organisatie en Samenwerking

Een belangrijke voorwaarde voor de levering van kwaliteit is de manier waarop beheer wordt georganiseerd en waarop er wordt samengewerkt. Daarvoor worden enkele aanbevelingen gedaan.

De samenwerkingsvorm voor de drie partijen moet aan enkele eisen voldoen om goed te kunnen functioneren. Enkele belangrijke eisen zijn:

6.5.1 Lineaire verantwoordelijkheid

De provincie, Staatsbosbeheer en Horst en Maten zijn lineair met elkaar verbonden in de organisatie van het natuurbeheer. Daarbij zijn de volgende taken en verantwoordelijkheden te onderscheiden te beginnen op provinciaal niveau:

Taken:

1. De *provincie* besluit tot vaststelling van beheertypen na overleg met Staatsbosbeheer en Horst en Maten. Deze worden vastgelegd in het Natuurbeheerplan en na een openbare voorbereidingsprocedure vastgesteld. Daarnaast geldt voor het Olde Maten / Veerslootlanden de Natura 2000 status met specifieke instandhoudingsdoelstellingen. Dat is de basis van de opdracht die de provincie aan *Staatsbosbeheer* geeft. De provincie voorziet op grond van de SNL regeling in een subsidie die een bijdrage levert aan de beheerkosten.
2. *Staatsbosbeheer* dient een verzoek in voor het beschikbaar stellen van SNL subsidie op basis van de beheertypenkaart. Staatsbosbeheer kiest de middelen die moeten leiden tot het realiseren van doelen op basis van de SNL regeling. In het geval van Olde Maten / Veerslootlanden kiest Staatsbosbeheer er voor om de *ANV Horst en Maten* opdracht te geven het beheer te organiseren en uit te voeren. Voor een nader af te spreken deel kan Staatsbosbeheer ook zelf beheerder blijven.
3. De *ANV Horst en Maten* gaat in opdracht van Staatsbosbeheer over tot uitvoering van het beheer. Daaronder valt het regelen en controleren van pacht en het uitvoeren van (een deel van) het overige beheer dat onder de opdracht met Staatsbosbeheer valt.
4. *Pachters* voeren op basis van een pachtovereenkomst het beheer uit op percelen die onder de pachtovereenkomst vallen. De pachtovereenkomsten worden door tussenkomst van de ANV Horst en Maten afgesloten tussen Staatsbosbeheer en de individuele pachter.

Verantwoordelijkheden in de uitgangssituatie:

1. Pachters zijn voor wat betreft hun bijdrage in het beheer, verantwoording verschuldigd aan de ANV Horst en Maten. Dit staat los van de formele pachtverhouding met Staatsbosbeheer.
2. De ANV Horst en Maten is voor wat betreft haar opgedragen taken verantwoording verschuldigd aan Staatsbosbeheer. Dit betreft de organisatie en uitvoering van de pacht en de kwaliteit van het opgedragen beheerwerk buiten de pacht.
3. Staatsbosbeheer is op basis van de subsidievoorwaarde uit de SNL regeling eindverantwoordelijk voor het resultaat van het beheer van Olde Maten / Veerslootlanden.
4. De provincie is verantwoordelijk voor realisatie van de natuurdoelen en speciaal voor het realiseren van Natura 2000 doelen.

Op alle niveaus is er feitelijk sprake van een inspanningsverplichting, met uitzondering van de uitvoering van het beheer: dat is een resultaatsverplichting. Het niet halen van natuurdoelen kan namelijk ook een gevolg zijn van omstandigheden die niet op grond van de opdracht door partijen beïnvloed kunnen worden. Het gevolg kan wel zijn dat bij het uitblijven van doelrealisatie, doelen moeten worden bijgesteld, aanvullende inrichtingsmaatregelen moeten worden genomen of beheermaatregelen moeten worden herzien.

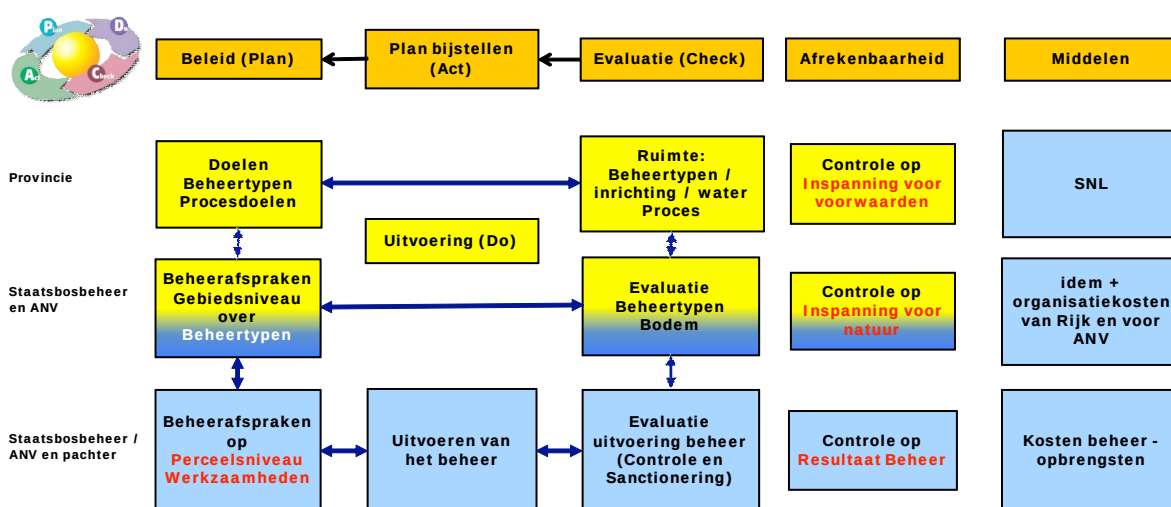
Het moet duidelijk zijn dat de aanspreekbaarheid op naleving van afspraken samenhangt met de verantwoordelijkheid. Ter illustratie: 1. Staatsbosbeheer spreekt een individuele pachter niet aan op zijn verantwoordelijkheid. Als Staatsbosbeheer constateert dat door een pachter niet aan de inspanningsverplichting op grond van zijn pachtovereenkomst wordt voldaan, spreekt hij niet de betreffende pachter aan maar de ANV Horst en Maten. 2. Als de provincie constateert dat de ANV Horst en Maten niet het beheer uitvoert dat op basis van de SNL regeling is vereist, spreekt de provincie (c.q. haar controlerende diensten) niet Horst en Maten aan maar Staatsbosbeheer. De ANV Horst en Maten hecht er aan tot uitdrukking te brengen dat zij in principe los staat van Staatsbosbeheer en dat zij een eigen verantwoordelijkheid en koers heeft voor de exploitatie van Olde Maten / Veerslootlanden.

6.5.2 Cyclisch plannen en dus evalueren

Afspraken die partijen maken worden op een nader te bepalen moment geëvalueerd en bijgesteld. Dit staat los van bijstellen van afspraken op basis van gewijzigde omstandigheden (zie hierna). Gelet op de wederzijdse belangen die spelen, kan het soms prettig zijn om bijvoorbeeld eens in de zes jaar (SNL cyclus) een analyse van een partij van buiten de samenwerking te krijgen (externe evaluatie). Over de opdracht voor een dergelijk evaluatie moet de opdrachtgever en opdrachtnemer het samen eens zijn. Een dergelijke externe evaluatie geeft ruimte om weer even als partners naast elkaar te gaan zitten.

Bij alle evaluaties geldt het principe van hoor en wederhoor: niet over elkaar maar met elkaar praten. De geschillencommissie zal uit regionaal werkzame personen bestaan, die allen goed op de hoogte zijn van de regionale context waarin afspraken tot stand komen. Het hebben van een beroepsmogelijkheid (geschillencommissie) in een conflict is wel belangrijk, vooral als er geld of reputatie mee gemoeid is.

Werkprocessen Beheer en Onderhoud Staphorsterveld

7 Beleven en leren

Het natuurgebied Olde Maten en Veerslootlanden kent behalve een natuurdoelstelling ook een bijbehorende doelstelling voor recreatie en educatie. Daarin is en wordt voorzien in de inrichting. Bijzonder is de aanwezigheid van de veldschuur Bid en Werk die de Vrienden van de Oldematen hebben gesticht onder meer in samenwerking met Staatsbosbeheer. Van hieruit vinden de educatieactiviteiten plaats, in de zomer komt de recreant hier op verhaal en er worden meerdere belevingsdiensten geleverd.

7.1 Recreatie

Het recreatief gebruik van Olde Maten / Veerslootlanden is en blijft extensief. Beperkte voorzieningen worden aangelegd bij de inrichting. De inrichting heeft primair als doel om de Natura 2000 doelen voor het gebied te waarborgen. Binnen deze doelen wordt nu een plan - met keuzemogelijkheden - opgesteld voor recreatieve mogelijkheden. Hiervoor is aanvullende financiering nodig (publiek en/of privaat) omdat die niet in de inrichting is begroot.

De uitvoering van het recreatieplan is een gezamenlijke opgave voor alle betrokken partijen. Het gebied is op dit moment goed ontsloten door de aanwezige openbare wegen. De combinatie van het karakter van de openbare wegen met de recreatieve doelstelling is niet optimaal. De snelheid en intensiteit van het overige verkeer belemmert het recreatieve gebruik van het wegennet, vooral het langzame verkeer en voetgangers die van het gebied willen genieten. Door herinrichting van de openbare wegen en het aanleggen van een goed netwerk van parallelle fiets- en wandelpaden kunnen de voorzieningen functioneel aanzienlijk verbeteren.

De aanleg én het beheer van de recreatieve voorzieningen is een eerste vereiste om de beleving van het gebied tot zijn recht te laten komen. Het recreatieplan geeft de dekking voor het beheer waarbij middelen en taken zijn belegd.

De ANV Horst en Maten kan een belangrijke rol spelen in het beheer. Het maaien van bermen is bijvoorbeeld een maatregel die met landbouwkundig materieel kan worden uitgevoerd en die werd – zoals dat eertijds gebruikelijk was – in dezelfde ‘maaibeurt’ als het belendende perceel meegenomen. In het recreatieplan zal dan ook rekening gehouden moeten worden met de wijze waarop het beheer moet worden uitgevoerd. De bereikbaarheid, en de breedte van de wegen en paden zijn in dit opzicht belangrijke aandachtspunten.

7.2 Beleving

Voor de beleving van het gebied zijn niet de natuurdoelen maatgevend. Mensen die het gebied bezoeken moeten er een goed gevoel aan overhouden. Dat wordt bevorderd door een optimaal onderhoud van de voorzieningen en een overigens goed onderhouden natuurgebied. Dat betekent niet dat natuur een aangeharkt stuk cultuurland moet zijn. Natuur is per definitie géén cultuurland. In het geval van het Staphorsterveld heeft het natuurgebied het karakter van een oud cultuurhistorisch landschap. Het natuurgebied is dus ook geen woest natuurlandschap dat slechts door natuurlijke processen zijn vorm krijgt (zogenoemde procesnatuur). In het cultuurhistorische landschap is plaats voor de beherende mens die met zijn inspanningen zowel zijn eigen belangen nastreeft en expliciet ruimte geeft voor de ecologische waarden. Dat levert een landschap op dat in een aanzienlijke mate sporen van menselijk ingrijpen heeft en wat een zogeheten patroonnatuur wordt genoemd in tegenstelling tot wat procesnatuur is.

De beleving van mensen in het gebied wordt bepaald door het karakter als cultuurhistorisch landschap. Waarneming van levende organismen in hun leefomgeving en van andere aantrekkelijkheden of ‘schoonheden’ is een belangrijke toegevoegde belevingswaarde. Je kunt hierbij denken aan levende planten en dieren, maar ook aan rust en stilte of juist karakteristieke geluiden, kleuren en geuren, uit- en vergezichten, duisternis, helder of juist troebel water enzovoorts. Ook levensverrichtingen van organismen kunnen erg tot de verbeelding spreken, gewoon als bloembezoekende insecten, een schroevende buizerd, een zingende vogel of een zwemmende vis. Die beleving kan passief worden ingevuld maar mensen kunnen ook worden

meegenomen en begeleid om optimaal van het landschap en de natuur te kunnen genieten. Daarvoor is het nodig dat mensen gericht leren kijken naar natuur en landschap en eventueel mogelijkheden krijgen aangereikt buiten de bestaande voorzieningen. De begeleiding van mensen tijdens excursies is een taak die de eigenaar, Staatsbosbeheer, kan uitvoeren of organiseren. Het is ook mogelijk dat de ANV Horst en Maten zich zodanig ontwikkelt dat deze taak van Staatsbosbeheer kan worden overgenomen of in samenwerking met beide partijen kan worden uitgevoerd. Ook derde partijen kunnen hierin mogelijk een taak krijgen. Mensen van natuur en landschap laten genieten is een taak die breed opgevat moet worden. Het is wel noodzakelijk dat direct na de inrichting van het gebied begin 2014 een programma voor het ondersteunen van de beleving van start gaat.

7.3 Educatie

Educatie kan een meerwaarde aan de beleving van mensen in het gebied geven. Educatie kan te hooi en te gras worden toegepast. Het kan echter ook andere structurele vormen aannemen waarbij educatie leidt tot doelgerichte kennistoename. Daarbij zijn verschillende doelgroepen te onderscheiden. Er zijn mensen die hun kennis echt willen uitbreiden mogelijk gericht op het object of meer in algemene zin, het vergroten van kennis omtrent natuur of cultuurhistorie. Daarnaast is het gewenst dat beherende boeren meer kennis krijgen van het werk dat zij in de terreinen doen in relatie tot de gevolgen en resultaten. De organisatie van de educatie van de laatste twee categorieën is een taak voor professionals.

Staatsbosbeheer kan worden beschouwd als een belangrijke kennisbron van waaruit andere mensen kunnen worden opgeleid om de kennis verder te verspreiden. Naast Staatsbosbeheer kunnen ook andere instanties zoals de Vlinderstichting of Vogelbescherming een rol spelen bij educatie. Op het gebied van de cultuurhistorie kan worden gedacht aan de inzet van kennis van de Vrienden van de Oldematen.

Door deze educatie kan binnen het samenwerkingsverband van Staatsbosbeheer met de ANV Horst en Maten een nieuw kader van deskundigen worden gevormd waardoor de verspreiding van kennis en inzicht in meer lagen doordringt. Voor het natuurbeheer is ook de inbreng van professionele kennis over de landbouw in relatie met dat beheer onontbeerlijk. Vanuit de landbouw kan kennis worden ingebracht door de boeren zelf, maar ook door andere organisaties en kennisinstellingen.

7.4 Benutting economische waarde

In dit B&O plan is veel aandacht geschonken aan het natuurbeheer dat door boeren wordt uitgevoerd. Boeren benutten daarmee de landbouweconomische waarde die binnen de te realiseren natuurdoelen mogelijk is. Het natuurgebied Olde Maten / Veerslootlanden kan daarmee een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van levensvatbare boerenbedrijven door vergroting van de bedrijfsoppervlakte en door verbreding. Mede daarmee kunnen boerenbedrijven zich ontwikkelen tot vitaal blijvende ondernemingen, die daardoor ook maatschappelijk verantwoord kunnen (blijven) ondernemen. Momenteel is er een breed gedragen maatschappelijke houding die dit waardeert en in principe belooft.

Naast de benutting van de landbouweconomische waarde kunnen ook andere vormen van exploitatie worden verkend. Naast educatieve en recreatieve arrangementen kan ook worden gedacht aan samenwerking met de zorgsector. Zorginstellingen kunnen arrangementen ontwikkelen als dagopvang of therapeutische sessies en dergelijke door onder meer een koppeling met natuurbeheeractiviteiten.

Het creëren van economische waarde door derden wordt steeds belangrijker om het beheer van het gebied minder afhankelijk te maken van publieke financiering. Private financiering wordt kansrijker als een streek zich collectief inzet voor een gezamenlijk concreet doel. De structuur van de samenwerking tussen Staatsbosbeheer en Horst en Maten is daarvoor een excellente basis.

Naast de economische waarde die derden toevoegen, ontwikkelt het samenwerkingsverband van ANV en Staatsbosbeheer ook waarde door eigen ondernemerschap. Zo is wellicht de energiewinning uit biomassa voor lokaal gebruik financieel-economisch aantrekkelijk. Daarnaast kan riet mogelijk worden ingezet voor plaatselijk onderhoud van rieten daken. Alleen al binnen de Gemeente Staphorst is er een permanent met riet gedekt dakoppervlak van ongeveer 1 miljoen vierkante meter! Door deze initiatieven wordt het maatschappelijk draagvlak voor het natuurgebied verder vergroot.

Door participatie van het overige in het samenwerkingsverband tussen de ANV Horst en Maten en Staatsbosbeheer ontstaan innovatieve ideeën die de streek ten goede komen.

8 Uitvoeringsagenda

8.1 Uitvoering Beheer en Onderhoudsplan en Uitvoering

Dit beheer en onderhoudsplan heeft geen wettelijke of regeltechnische status. Het is bedoeld als hulpmiddel om enerzijds zaken te formaliseren en anderzijds om handvaten te bieden om concreet aan de slag te gaan. Om aan de slag te gaan, zijn er wel enkele stappen nodig op de korte en op de middenlange termijn die in deze Uitvoeringsagenda zijn vastgelegd.

Tijdens de opstelling van het Beheer en Onderhoudsplan in voorjaar 2012 hebben partijen vertrouwen in elkaar gekregen en hebben afgesproken om nu al aan het werk te gaan onder het motto: *nu verder leren door te doen*. En met dat *doen* wordt in 2012 gestart hoewel de inrichting nog loopt of deels zelfs nog moet starten. De afspraak is om:

- Het beheer en onderhoudsplan en het proces er omheen vast te leggen in een te tekenen *bestuurlijke overeenkomst*. In die overeenkomst worden de intenties voor de korte en langere termijn vastgelegd.
- Op korte termijn te beginnen door de ANV te vragen om de verpachting van gronden die niet meer zullen veranderen vanaf 2013 in pacht te geven. Daarbij wordt de *bye-pass* constructie toegepast: de verpachting wordt geheel door de ANV georganiseerd en alleen de formele tekening van het pachtcontract blijft een zaak tussen individuele ondernemer en Staatsbosbeheer.

In deze Uitvoeringsagenda wordt vastgelegd wat er nu moet gebeuren om in 2013 en daarna aan de slag te gaan met de verpachting van uiteindelijk alle gronden. In eerste instantie ligt de focus op de belangrijkste beheertypen wat oppervlakte betreft: het kruiden en faunarijke grasland (N 12.02) en het vochtige weidevogelgrasland (N 13.01). Daarbij worden ook de singels en boksloten in beheer genomen die tussen de betreffende percelen liggen.

8.2 Korte termijn: nu starten

8.2.1 Experimentele fase 2012/2013

Voor het ontwikkelen van de samenwerking tussen Staatsbosbeheer en Horst en Maten is het belangrijk dat er een eerste concrete stap wordt gemaakt. Die gelegenheid doet zich voor in 2013 aangezien een deel van het gebied al ingericht is. Het gaat hierbij om een gebied van ca. 50 ha in de zuidwest hoek van het de Olde Maten ten noorden van de Veldschuur. Hier kan ervaring worden opgedaan in het samenwerken met de pachters. De ANV Horst en Maten treedt hier in 2013 op als verpachter, terwijl technisch gezien de overeenkomsten worden afgesloten tussen Staatsbosbeheer en de individuele pachters.

De ANV maakt een begin met de schouw van de percelen om transparant de pacht prijzen vast te kunnen stellen. Hij gebruikt daarvoor een systematiek van indeling in kwaliteitsklassen.

Daarvoor wordt een soort schouwcommissie in het leven geroepen die aan de slag gaat met de waardering van de percelen. De commissie bestaat uit drie mensen: een aan te wijzen door de ANV, een door Staatsbosbeheer en samen wijzen zij een derde aan.

De basis pacht prijs kan objectief worden vastgesteld door toepassing van een normenstelsel in combinatie met kosten-baten berekeningen die specifiek zijn gemaakt voor het gebied en de percelen. Het is niet vanzelfsprekend om afstand daarin dominant mee te laten wegen.

Hoe de lokale markt moet worden verkend is een zaak van Horst en Maten. De pacht prijzen dienen op een redelijk niveau te worden gehandhaafd. Technisch is het belangrijk om een koppeling te maken met het perceelsregistratiesysteem van Dienst Regelingen. Daarmee ontstaat een zuiver beeld van wat landbouwkundig als grasland kan worden aangemerkt. Gegevens uit de pachtovereenkomsten zijn dan door de pachters 1 op 1 op te nemen in hun Gecombineerde opgave.

Financiën

In deze fase worden er organisatiekosten gemaakt door de ANV ter voorbereiding. Deze komen ten laste van Staatsbosbeheer.

Organisatie

Staatsbosbeheer geeft opdracht (privaat rechtelijk contract) aan de ANV om per 1/1/2013 het beheer en onderhoud te organiseren van een gebied ten Noorden van de Veldschuur (50 ha). In dit contract wordt de taakverdeling vastgelegd tussen de ANV en Staatsbosbeheer. Aan het contract is een werkplan en de begroting voor de organisatiekosten 2013 gekoppeld. De ANV heeft vooraf gaand aan het contract overeenstemming gevonden met Staatsbosbeheer over:

1. De beheervoorwaarden van de beheertypen (zie profielen beheertypen en de keuzes die daarin gemaakt - kunnen - worden).
2. De prijsopbouw en daarmee de netto pacht prijs per beheertype en subtype.
3. De selectie van pachters voor de komende jaren voor de betreffende percelen.
4. Een door de ANV opgesteld controle en sanctioneringsprotocol.

In het contract is tevens vastgelegd hoe de aansturing van de opdracht gaat vanuit Staatsbosbeheer en hoe de ANV een goede uitvoering van de taken heeft geborgd in haar werkwijze.

Daarnaast is een evaluatie opgenomen na 1 jaar en na 5 jaar.

Kwaliteitsborging

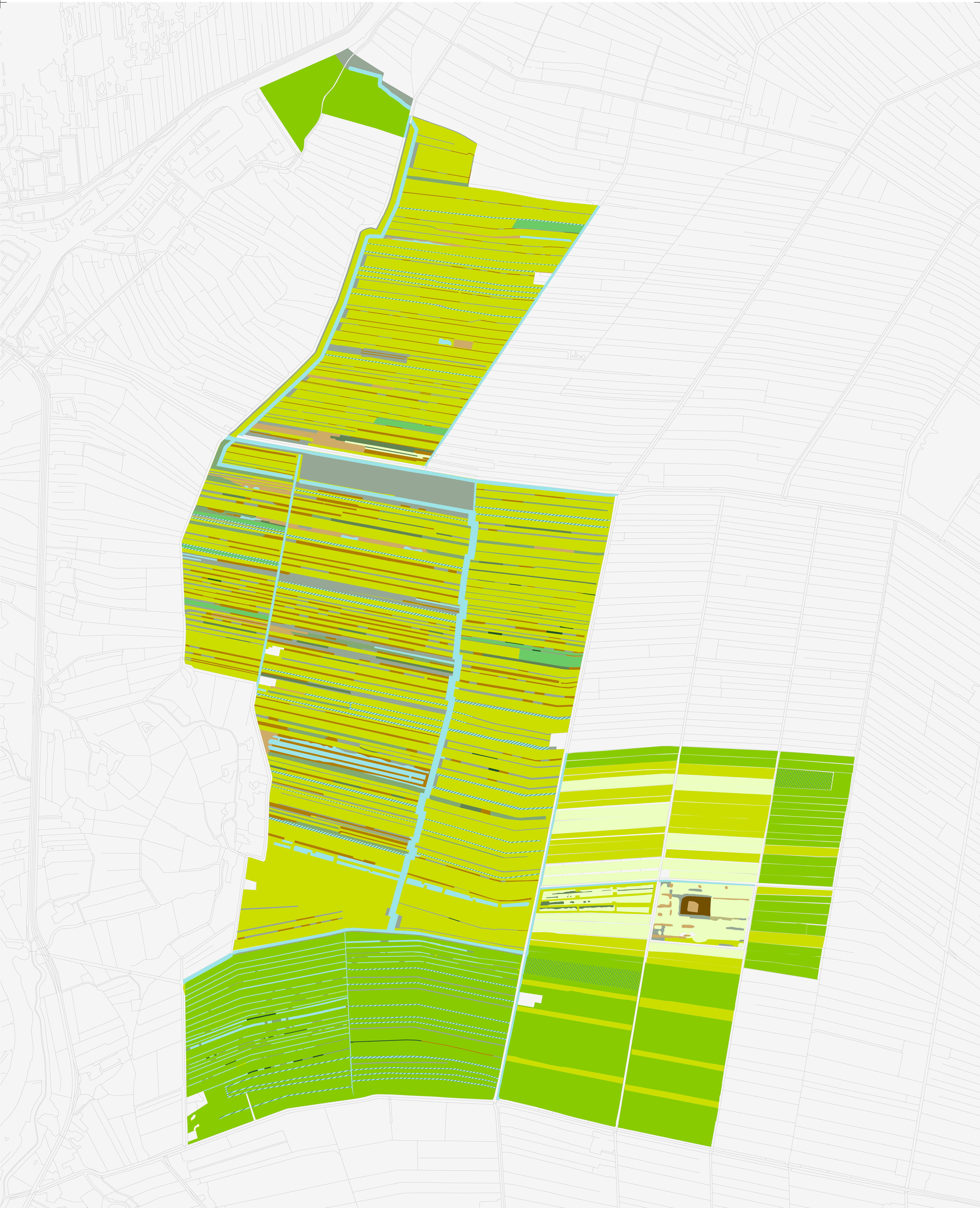
De ANV stelt een controle en sanctioneringsprotocol op. In dat protocol legt de ANV vast met welke frequentie zij de beheerwerkzaamheden op de percelen controleert, hoe zij omgaat met klachten, wat overtredingen zijn en wat zij doet bij het vaststellen van overtredingen. Dit protocol wordt gestuurd door de natuurdoelen en de beheerwerkzaamheden die daarvoor nodig zijn. De controle en sanctionering wordt zorgvuldig gedocumenteerd.

Het protocol wordt goedgekeurd door Staatsbosbeheer die op afstand controleert: op verzoek van Staatsbosbeheer, geeft de ANV inzicht in de controle.

Bronnen

- Anonymus, 2012.
KWIN Veehouderij
Livestock Research WUR
- Deru, J., 2012.
Bodemindicatoren voor duurzaam bodemgebruik in de veenweiden Ecosysteemdiensten van landbouw- en natuurpercelen in het veenweidegebied van Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht.
Louis Bolk Instituut
<http://www.bodemveenweiden.nl/project>
- Duinkerken, G. van, et al. 2005.
Beheersgraskuil als voeder voor melkgevend koeien
PR rapport 77, PRI
<http://edepot.wur.nl/44101>
- Galama, P., 2008.
Melken in de natuur
ASG rapport 157
<http://edepot.wur.nl/779>
- Geelen, J. & H. Leneman, 2007,
Belangstelling, motieven en knelpunten voor natuuraanleg door grondeigenaren,
Wot Natuur en Milieu, Wageningen, werkdocument 69.
- Hoeven, D. van der, 2010
Verbreden, verdiepen, opschalen, KSI tussen wetenschap en praktijk
Daedalus, Amsterdam.
- LNV & LTO, 2009.
Natuurlijk lukt het! Met meer boeren voor natuurbeheer.
Uitgave: ministerie LNV
http://www2.minlnv.nl/lnv/algemeen/dc_video/Natuurlijk.html
- Oosterbaan, A, e.a., 2008
Vraag en aanbod van natuurgras.
Alterra rapport 1804
<http://edepot.wur.nl/175643>
- Schippers, W. e.a., 2012.
Ontwikkeling van kruidenrijk grasland.
www.aardewerkadvies.nl
- Smeding, F. en J. Langhout, 2007.
Meer dan beheer Melken van beheersgras
Louis Bolk Instituut
<http://www.louisbolk.org/downloads/1881.pdf>
- Zijlstra, J. en A.G. Evers, 2010.
Strooisel en voer uit natuurterreinen : ervaringen en resultaten vanuit project "Verkenning melkvee-
houderij in combinatie met natuurterreinbeheer"
Livestock Research WUR
<http://edepot.wur.nl/138298>

Bijlage 1 Natuurbeheertypen

Natuurbeheertypen
Oldematen Veerslootslanden
na inrichting

L01.04 Bossingel en bosje	N06.02 Triveen	N13.01 Vochtig weidevogelgrasland	opengetrokken bokslot (met ontwikkeling richting N05.01, N05.02, N06.01, N06.02)
N04.02 Zoete plas	N10.01 Nat schraalland	N14.02 Hoog- en laagveenbos	Plasdras (met beheerkade rondom)
N05.01 Moeras	N10.02 Vochtig hooiland	N17.01 Vochtig hakhout en middenbos	
N05.02 Gemaaid rietland	N12.02 Kruiden- en faunarijk grasland		
N06.01 Veenmosrietland en moerasheide	N12.06 Ruigteveld		

Beleidsinformatie mrt 2012 tek.nr.12250157_3

